

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İrtidad Hadiseleri Bağlamında Yemâme Bölgesinin İslâm'a İntibak Süreci

The Process of Adaptation of the Yamama Region to Islam in the Context of the Incidents of Apostasy

Elif Kübra ASLANDOĞDU*

Öz: Hz. Peygamber tebliğ etmekle vazifelendirildiği ilâhi mesajı 23 senelik davet süreci içerisinde önce Mekke'de, hicretin ardından da Medine'de insanlara aktarmış; böylece şirkin hâkim olduğu toplumdaki tevhid inancının esas olduğu bir toplum yapısına dönüşümün temellerini atmıştır. Özellikle 6/628 yılında yapılan Hudeybiye Antlaşması'ndan sonraki dönemde, Arap Yarımadası'nın çeşitli bölgelerindeki krallara ve yöneticilere İslâmiyet'e davet mektuplarının gönderilmesi, yeni dinin coğrafi ve siyasi sınırlarının genişletilmesi adına atılan stratejik bir adımı temsil etmektedir. Bu mektuplar, İslâm'ın yayılma sürecinde diplomatik bir araç olarak kullanılarak, bölgesel liderlerle doğrudan iletişim kurulmasını ve İslamiyet'in kabulünün teşvik edilmesini sağlamıştır. Aynı zamanda bu girişim, İslâm'ın siyasi ve dini etkisinin yayılmasında önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamber mezkur mektuplardan birini, Sâsânî Kısrası Hüsrev Perviz'le yakın ilişkileri bulunan Yemâme'nin Hristiyan yöneticisi Hevze b. Ali'ye göndermiştir. Fakat Hevze daveti kabul etmemiş, kabilesi içerisinde önemli bir konumda olmasını gerekçe göstererek yönetime ortak edilmesi şartını koşmuştur. Hz. Peygamber bunu haber alınca, ona yerden bir kıl tanesi bile vermeyeceği gibi şerrinden koruması için de Allah'a duada bulunmuştur. Elçiler yılı olarak adlandırılan dönemde ise Hz. Peygamber ile görüşmek için çeşitli bölgelerden heyetler Medine'ye gelmişler; bu da dinin yayılması için büyük bir fırsat teşkil etmiştir. Gelen kabilelerden bazıları Müslüman olmayı kabul ederken kimileri cizye anlaşmasıyla yetinerek Medine'nin otoritesini tanımışlardır. Bahsi geçen heyetlerden biri de Yemâme bölgesinden gelen Hanife oğulları heyeti olmuştur. On küsur kişiden müteşekkil olduğu söylenen heyet, Hz. Peygamberle görüştüktan sonra Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Bu heyetin beraberinde çalışmanın ana figürü olan Müseylime b. Habîb'in de Medine'ye geldiği rivayet edilmekle birlikte, onun Hz. Peygamberle yüz yüze mi görüştüğü yoksa kabilesinin eşyaların başında mı beklediğine hususu tartışma konumunda dahilindedir. Benî Hanife heyeti birkaç gün Medine'de kaldıktan sonra beldelerine geri dönmüşlerdir. Yemâme'ye dönmelerinin ardından Müseylime, 10/631 yılının sonlarında Hz. Peygamber ile mektuplaşmaya başlamış; mektuplarında peygamberliğe ortak olduğunu dile getirmiştir. Onun veda haccının ardından hastalandığı haberinin duyulmasını fırsat bilerek de peygamberliğe ortaklığını duyurmuş. Kabilesinden kendisine destek verenlerle birlikte faaliyetlerine ve kendisine geldiğini iddia ettiği vahiyleri aktarmaya başlamıştır. Müseylime örneğinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in hayatının son zamanlarında baş gösteren irtidad ve isyan hadiseleri, Hz. Ebû Bekir'in halifelik sürecinde İslâm toplumunu ciddi mahiyette etkisi altına almıştır. Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir'in

* Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, ekaslandogdu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9191-5502

yarımadadaki sükûneti sağlamak adına yaptığı savaşlar genellikle ridde savaşları başlığı altında zikredilmektedir. Bununla birlikte isyan hareketlerinin tamamını ridde şeklinde tanımlamak çok isabetli görünmemektedir. Ayaklanmaların birbirinden farklı sebepleri olduğu gibi, itaatsizlik gösteren toplumların tamamının da İslâmiyet'e dahil olmaları söz konusu değildir. Zira bazı kabileler İslâm'ı kabul etmeseler dahi cizye anlaşması yaptıkları için Medine İslâm Devleti'nin siyasî egemenliği altındaydılar. Bazı kabileler de diğer yükümlülüklerini yerine getirmekle birlikte sadece zekattan muaf tutulmak istemişlerdir. İlerleyen zamanlarda görülen otoriteye başkaldırılar ise, zekâtın verilme istenmemesi veya Hz. Peygamber'in vefatıyla anlaşmanın sona erdiği düşüncesi yahut da peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan kimseleri destekleme şeklinde tezahür etmiştir. Bu çalışmada, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan ve kabilesi Benî Hanîfe'den aldığı destekle İslâm Devleti'nin bekâsını tehdit eden bir isyan hareketinin lideri olan Müseylime b. Habîb'in, Yemâme bölgesinin İslâm'a intibak sürecini nasıl ve ne yönde etkilediği incelenmiştir. Müseylime b. Habîb'in faaliyetlerinin bölgedeki siyasi, sosyal ve dini dinamikler üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilerek, bu isyanın İslam toplumunda yarattığı dönüşümler ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Aynı zamanda makalede Yemâmelilerin İslâm'la ilk tanışmalarının nasıl gerçekleştiği, toplum yeni dine entegrasyonunun ne oranda olduğu, çok kısa bir zaman dilimi içerisinde peygamberliğe ortaklık iddiasında bulunan bir kimseye neden destek verdikleri hususları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Daha öncesinde Yemâme'nin Hevze b. Ali'nin daveti kabul etmesi için yönetime ortak edilme şartını sunduğu gibi Müseylime'nin de kabilesinin lideri olarak peygamberlik makamına ortak edilmeyi istemesi ve bu hedefi doğrultusunda mücadele vermesi aslında Yemâme'nin yarımadanın en dirençli bölgelerinden biri olduğunun altını çizmektedir. Bölgedeki direncin kırılması ve Yemâme halkının Hz. Ebû Bekir'in otoritesini kabul ederek Müslümanlığı kabul etmeleri gibi sonuçlar doğuran Yemâme/Akrabâ Savaşı Arap yarımadasının şahit olduğu en şiddetli savaşlardan biri olmuştur. Zikredilen hususlardan hareketle, bu çalışma İslâmiyet'e intibak sürecinin kendi içinde çeşitli denge unsurlarını barındırdığını ortaya koymaktadır. Hem şahıslar hem de bölgeler üzerinde yapılan bu inceleme, İslâm'ın yayılma ve kabul görme süreçlerine dair çok boyutlu bir perspektif sunarak, gelecekte yapılacak araştırmalara önemli katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmanın sunduğu bulgular, İslam tarihine dair yeni metodolojik yaklaşımlar geliştirilmesine ve mevcut literatüre zenginlik katılmasına olanak tanıyacaktır.

Anahtar kelimeler: İslâm Tarihi, Siyer, Ebû Bekir, Yemâme, Müseylime, Hâlid b. Velîd, İrtidat, İsyân.

Abstract: The Prophet conveyed the divine message to the people first in Mecca and then in Medina after the migration 23 years of invitation, thus laying the foundations of the transformation from a society dominated by shirk to a social structure in which the belief in tawhid is essential. Sending letters of invitation to Islam to kings and rulers in various regions of the Arabian Peninsula, especially after the Treaty of Hudaibiyah in 6/628, represents a strategic step taken to expand the geographical and political borders of the new religion. These letters were used as a diplomatic tool in the process of the spread of Islam, enabling direct communication with regional leaders and encouraging their acceptance of Islam. At the same time, this initiative can be considered an important turning point in Islam's political and religious influence. The Prophet sent one of the letters to Khawza b. Ali, the Christian ruler of Yamama, who had close relations with the King of Sasanian Khusraw Pervez. However, Khawza did not accept the invitation and stipulated that he should be made a partner in the administration, citing his important position within his tribe. When the Prophet heard about this, he would not give him even a hair from the ground and prayed to Allah to protect him from evil. In the period

called the year of the envoys, delegations from various regions came to Medina to meet with the Prophet, which was a great opportunity for the spread of the religion. While some of the tribes accepted to become Muslims, others were satisfied with the jizya agreement and recognized the authority of Medina. One of these delegations was the delegation of the sons of Hanifa from the Yamama region. The delegation, which is said to have consisted of ten-odd people, accepted Islam after meeting with the Prophet. Although it is rumored that Musaylima b. Habib, the main figure of this study, came to Medina with this delegation, whether he met the Prophet face to face or waited by the belongings of his tribe is within the scope of our discussion. After staying in Madinah for a few days, the delegation of Bani Hanifa returned to their homeland. After their return to Yemen, Musaylima began to exchange letters with the Prophet at the end of 10/631; in his letters, he expressed his partnership in prophethood. Taking advantage of the news of his illness after his farewell pilgrimage, he announced his partnership in prophethood. He started his activities with those who supported him from his tribe and started to convey the revelations he claimed to have received. As in the case of Musaylima, the events of apostasy and rebellion, which occurred at the end of the Prophet's life, seriously affected the Islamic society during the caliphate of Abu Bakr. In the sources, the wars of Prophet Abu Bakr in to ensure tranquility in the peninsula are generally mentioned under the title of ridda wars. However, it does not seem very accurate to define all the revolt movements as ridda. As there were different reasons for the uprisings, all the disobedient societies couldn't be included in Islam. Even if some tribes did not accept Islam, they were under the political sovereignty of the Islamic State of Medina because they had made a jizya agreement. Some tribes only wanted to be exempted from zakat, although they fulfilled their other obligations. Later rebellions against the authority were manifested in the form of refusal to pay zakat, or the idea that the agreement had ended with the Prophet's death, or support for those who claimed to be prophets. This study examines how and in what way Musaylima b. Habib, the leader of a rebellion movement that threatened the survival of the Islamic State with the support he received from his tribe, Bani Hanifa, who emerged with the claim of prophethood, affected the process of Islamization of the Yamama region. The effects of Musaylima b. Habib's activities on the political, social and religious dynamics are analyzed in detail, and the transformations and consequences of this rebellion in the Islamic society are evaluated. At the same time, the article evaluates how the people of Yamama were first introduced to Islam, to what extent the integration of the society into the new religion took place, and why they supported a person who claimed to be a partner in prophethood in a very short period. The fact that Musaylima, as the leader of his tribe, wanted to be a partner in the prophethood, just as Khawza b. Ali had previously offered the condition of being a partner in the government for Musaylima to accept the invitation, and that he struggled towards this goal underlines that Musaylima was one of the most resistant regions of the peninsula. The Battle of Yamama/Akraba, which resulted in breaking the resistance in the region and the people of Yamama accepting the authority of Prophet Abu Bakr and embracing Islam, was one of the most violent wars the Arabian Peninsula had ever witnessed. Based on the points, this study reveals that the process of adaptation to Islam contains various elements of balance within itself. This examination of both individuals and regions will provide a multidimensional perspective on the spread and acceptance of Islam and will make important contributions to future research. In this context, the findings of this study will enable the development of new methodological approaches to the history of Islam and enrich the existing literature.

Keywords: Islamic History, Sirah, Abu Bakr, Yamama, Musaylima, Khalid ibn al-Walid, Apostasy, Rebellion.

Giriş

Hz. Peygamber 23 yıllık tebliğ faaliyeti boyunca câhiliye olarak adlandırılan bir yaşam biçimi içerisindeki Arap toplumunu, Kur'anî ilkeler doğrultusunda yeni bir yapıya dönüştürmüştür. Zaman içerisinde İslâm, Medine'nin sınırlarını aşarak yarımada'daki pek çok kabileye ulaşmış; bunun neticesinde bazı kabileler Müslümanlığı kabul ederken kimileri de cizye anlaşmasıyla yetinerek Medine'nin otoritesini tanımışlardır. Fakat Resûlullah'ın vefatının hemen ardından toplumun bazı kesimlerinde çeşitli gerekçelerle itiraz sesleri yükselmiş; kısa süre içerisinde bu sesler İslâm tarihinin önemli dönüm noktalarından addedilen irtidat ve isyan olaylarına dönüşerek tehlikeli bir hal almıştır. Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) halifeliği, bahsi geçen ayaklanmaların en yoğun yaşandığı döneme tekabül etmektedir. Halife, isyancılara karşı büyük bir mücadele vermiş; Müslüman olup sadece zekât yükümlülüğünden kurtulmak isteyenlere karşı bile devletin bekasını sağlama adına son derece kararlı ve istikrarlı bir tavır sergilemiştir. Bu mücadele içerisinde Hz. Ebû Bekir'in karşılaştığı en ciddi ve zorlayıcı problem peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Müseylime b. Habîb (ö. 12/633) hareketi olmuştur.

Müseylime'nin yetiştiği ve destek bulduğu kitlenin yaşadığı Yemâme, Hicaz ile Yemen arasında, Mekkelî'nin doğusunda bir düzlükte yer almaktadır.¹ Eski dönemlerde Cevv,² Karye,³ İrz gibi isimlerle anılmış,⁴ sınırları ise siyasî ve demografik faktörlerin etkisiyle tarih boyunca değişiklik göstermiştir. Tarihçiler Yemâme'nin bağımsız bir bölge mi⁵ yoksa bir yerin parçası mı olduğu hususunda farklı görüşler aktarmışlardır. Bir rivayete göre Hicaz'ın,⁶ başka bir rivayete göre de Necid'in⁷ parçası sayılan Yemâme için genel kanaat Bahreyn'le birlikte Arûz bölgesine dahil olduğu yönündedir.⁸

1 Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni, *Âşâri'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*, nşr. Ferdinand Wüstenfeld (Göttingen, 1848), 87; Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. Ali b. Mahmûd el-Eyyûbî, *Takvîmü'l-Buldân*, nşr. Baron Mac Guckin De Slane-M. Reinand (Beyrût: Dâru Sâdir, 1850), 97; Sâlih b. Süleyman en-Nâsır, *Vilâyetü'l Yemâme: Dirâse fi'l-hayâti'l-iktisâdiyye ve'l-ictimâ'iyye hattâ nihâyeti'l-karni's-sâlti'si'l-hicrî* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Abdülaziz el-A'mme, 1992), 52.

2 Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, thk. Adrian Van Leeuwen-Andre Ferre (Tunus: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1992), 86; Ebû'l-Fidâ', *Takvîmü'l-Buldân*, 97; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, 2.b. (Bağdat: Câmîatü Bağdad, 1993), 1: 39. Yâkût el-Hamevî'de bu isim "Cevvâ" olarak geçmektedir. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah Yâkût el-Hamevî (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1977), 5: 442.

3 Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân* (Beyrut: Müessesetü'l-Maârif, 1987), 118; Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Ebu Muhammed el-Hüseyn ez-Zebidî (Irak: Dâru'r-Reşid, t.y.), 281; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5: 442. Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, 1:178.

4 Aynı zamanda kelimenin kökündeki "Yemâm" evcil bir güvercin cinsinin ismidir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5: 441.

5 Arap yarımadasının dört ana bölgeden müteşekkil olduğunu söyleyen Bekrî; bu bölgelerin Mekke, Medine, Yemen ve Yemâme olduğunu söyler. Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, 367.

6 İbn Havkal, Yemâme'nin Hicaz'a dahil olduğunu söyler. Ebû'l Kâsım Muhammed İbn Havkal (ö. 367/977), *Kitâbu Sûreti'l-Arz* (Beyrût: Dâru'l-Mektebetü'l-Hayat, 1992), 38-44.

7 Yâkût el-Hamevî, Yemâme'nin Necid bölgesinin bir parçası olduğunu söyler. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5: 442.

8 Ebû'l-Fidâ' ise Yemâme'nin hem Hicaz'a hem Arûz'a bağlı olduğunu söylese de doğru kabul olarak Arûz'u sayar. Ebû'l-Fidâ', *Takvîmü'l-Buldân*, 96-97.

Tarihi verilere bakıldığında Arapların Yemâme'ye yerleşimleri eskiye dayanmaktadır. Nitekim Part hâkimiyetinin ardından Sâsânîler'in kurucusu Erdeşîr'in hükümdarlığı ele geçirmesine kadarki süreci kapsayan Mülûkû't-Tavâif döneminde⁹ Yemâme'de Arab-ı Bâide'nin bölgeye yerleşen son iki kabilesi olan Tasm ve Cedîs bulunmaktaydı.¹⁰ Daha sonraki dönemlerde ise Yemâme'de Benî Hanîfe ve Benî Temîm kabileleri varlık göstermişlerdir. İlk olarak Yemâme'nin en büyük kabilelerinden addedilen Bekir b. Vâil'in¹¹ en fazla yerleşim yerine sahip ve idareyi elinde bulunduran kolu olan Benî Hanîfe,¹² otlak aramak amacıyla geldikleri Hacr denilen bölgeye yerleşmişlerdir. Böylelikle Hacr'ül-Yemâme onların şehir merkezi olarak bilinmiştir.¹³

Yerleşim yerlerinin ve kasabaların büyük çoğunluğunu elinde bulunduran Benî Hanîfe, Yemâme'nin bir diğer büyük kabilesi olan Benî Temîm'e¹⁴ topraklarından vermek istememiş; bu da aralarında bazı mücadelelerin yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁵ Ayrıca iki kabile arasındaki çatışmanın arka planında, Temîm kabilesinin Yemâme'nin yöneticisi Hevze b. Alî'nin (8/629-630) babasını öldürmesi meselesinin de olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Öyle ki Hevze b. Alî, Sâsânî Kısrası Hüsrev Perviz'e Temîmlilerle arasına bahsi geçen ölümün girdiğini söylemiştir.¹⁶ Buna rağmen Temîm kabilesinin daha çok yarı göçebe kesiminden bazı kimselerin arazisini ve kuyularını satan Benî Hanîfelilerden yer satın alıp buralara yerleştikleri bilinmektedir.¹⁷ Ama onların tam olarak bölgeye yerleşmesi Yemâme'deki Akrahâ Savaşı'ndan (12/633) sonra, Benî Hanîfelilerden geride kalan topraklara yerleşerek Yemâme'nin çoğunluğunu oluşturmaları suretiyle olmuştur. Bu durum Temîm kabilesinin Yemâme bölgesine irtidad hadiselerinden sonra geldikleri görüşünü desteklemektedir.¹⁸

- 9 Hamza b. el-Hasen İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûki'l-Arz ve'l-Enbiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-Hayat, 1961), 21.
- 10 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim (Beyrut-Lübnan ts., Dâru's-Süveydân, 1983), 1: 629; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd (ö. 321/933), *el-İştikak*, 1. bs. (Beyrüt: Dâru'l-Cil, 1991), 524; Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 86; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5: 442.
- 11 Bekir b. Vâil'in Benî Hanîfe dışında İcl, Lüceym, Ukâbe, Benî Âmir b. Hanîfe, Adıyy b. Hanîfe, Benî Düvel, Benî Şeybân, Benî Yeşkûr, Benî Zehl, Bâhile, Kays b. Sa'lebe ve Âmir b. Sa'saa gibi pek çok alt kolu bulunmaktadır. Ebû Muhammed Lisânü'l-Yemen Hassan b. Ahmed b. Ya'kub el-Hemdânî, *Sıfatu Cezîreti'l-Arab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî, 1.bs. (San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1990), 274; Mustafa Bilge, "Yemâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: TDV Yay., 2013), 399-400; Abdullah el-Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 1. bs. (Riyad: Ithaca Press, 2002), 36.
- 12 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 282; Hamevî, *Mu'cem*, 5: 442; Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4: 213, 217. Benî Hanîfe kabilesi Yemâme'ye gelişle alakalı bazı rivayetler İslâmiyet'ten yaklaşık iki asır önce ya da miladi beşinci asrın başlarında olduğunu söylemektedirler. Sâlih b. Süleyman en-Nâsir, *Vilâyetü'l-Yemâme: Dirâse fi'l-hayâti'l-iktisâdiyye ve'l-ictimâiyye hattâ nihâyeti'l-karni's-sâlihi'l-hicri* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Abdülaziz el-A'mme, 1992), 46.
- 13 Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemu Mâ ista'cem min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi* (Kâhire: Âlimu'l-Kütüb, 1364), 1: 83; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 5: 446.
- 14 Ebû'l Kâsım Muhammed İbn Havkal (367/977), *Kitâbü Süreti'l-Arz* (Beyrüt: Dâru Mektebetü'l-Hayat, 1992), 38.
- 15 Nâsir, *Vilâyetü'l-Yemâme*, 50.
- 16 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 2: 169; Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4: 214; İbn Düreyd, *el-İştikak*, 394. Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 2: 169; Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4: 214; İbn Düreyd, *el-İştikak*, 394.
- 17 Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 38-39.
- 18 Nâsir, *Vilâyetü'l-Yemâme*, 53; Adolf Grohmann, "Yemâme", *İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 37; Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 36-37.

Yemâme'nin konumu ve Arapların yerleşimi hakkında verilen genel malumatın ardından makalede İslâm'ın tebliğ sürecinde bölge yöneticilerinin nasıl bir tavır sergilediği, isyanların ortaya çıktığı zeminde Yemâmelilerin tutumlarının ne olduğu konularından bahsedilecektir. Ardından Hz. Peygamber ile Müseylime arasındaki görüşme hususunda literatürde geçen farklı rivayet versiyonları zikredilecek ve tarihi seyir göz önünde tutulmak suretiyle bir tercihte bulunulacaktır. Bu çalışma Müseylime'yi, yarımadanın diğer yerlerindeki peygamberlik iddiasında bulunan kimselerden ayıran yönlerini, neden döneminin devleti zora sokan en büyük olaylarından olduğunu ve isyanın Müseylime ve taraftarlarının öldürüldüğü aynı zamanda pek çok kurranın şehit düştüğü Yemâme/Akrabâ Savaşı'yla sonuçlanması sürecinin değerlendirmesini yapmayı hedeflemektedir. Savaşın akabinde İslâm'ı kabul eden Yemâmelilerin kabile dengeleri; değişimin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yansımaları başka bir çalışmanın konusu olacağı için kapsama dahil edilmemiştir.

1. Davetin Yemâme'ye Ulaşması

Hz. Peygamber, Hudeybiye'den döndükten sonra yarımadanın çeşitli yerlerindeki hükümdarlara ve yöneticilere İslâm'a davet mektupları göndermiştir. Bu mektuplardan birini de Selî b. Amr el-Âmirî (ö. 12/633) aracılığıyla 6/628¹⁹ ya da 7/629 yılında²⁰ Yemâme'nin Hristiyan yöneticisi olan Hevze b. Alî b. Sümâme el-Hanefî'ye²¹ göndermiştir.²² Hevze b. Alî el-Hanefî'nin bölgedeki konumu, bir Hîre veya Gassân meliki kadar olmayıp kendi kabilesiyle sınırlı kalsa da²³ Sâsânî Kısra'sı Hüsrev Perviz (ö. 7/628) ile yakın ilişkiler kurduğu bilinmektedir.²⁴ Hüsrev Perviz, Hecer bölgesindeki topraklardan bir kısmını Hevze'ye vermiştir. Bunun yanı sıra 30 bin dirhem değerindeki bir tacı ve ipekten dokunmuş bazı giysileri hediye etmiştir. Bundan dolayı Hevze, "Zü't-tâc, Sâhibü't-tâc" ismi ile anılmıştır.²⁵ Bir diğer rivayete göre de Hüsrev Perviz, ziyaret için Yemâme'ye geldiğinde bilgeliğini ve siyasî kabiliyetini müşahade ettiği Hevze'ye çeşitli mallarla birlikte bir taç hediye etmiştir.²⁶ Bunlara karşılık Hevze b. Alî, Kısra adına İran-Yemen güzergâhında ticaret yapan kervanların

19 Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyerî İbn Hişâm (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 3. bs. (Beirut: Dâru'l-Kütüb'il-Arabiyye, 1990), 4: 253; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Sa'd, (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, (Beirut: Dâru Sâdir, 1968), I-VIII /1: 262.

20 Nüveyrî, Selî b. Amr'ın Muharrem ayında gönderildiğini söylemektedir. Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvahhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb* (Beyrût-Lübnan: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 18: 109.

21 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4: 213. Künyesi Âmir b. Tufeyl Ebû Ali, lakabı ise Ebû Kudâme'dir. İbn Dureyd, *el-İştikak*, 55.

22 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 4: 254; Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, 118; Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb (245/860), *Kitabü'l-Muhabber* (Beyrût: Dâru'l-İfâki'l-Cedîde, t.y.) 76; İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr (630/1233), *el-Kâmil fi'l-Târih*, nşr. C. J. Tonberg (Beirut: Dâru's-Sâdir, 1965), I-IX/ 2: 21; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 18: 109; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4: 213.

23 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4: 214.

24 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Ma'ârif*, 4. bs. (Kahire: Dâru'l-Meârif, t.y.), 665.

25 Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 2: 169; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4, 215.

26 İbn Dureyd, *İştikak*, 394; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4: 214.

güvenliğinin sağlanması ve yolcuların birtakım ihtiyaçlarını karşılanmasını sağlamaya çalışmıştır.²⁷

Hevze b. Alî, Selîb b. Amr'ın Hz. Peygamber'in gönderdiği mektubu okumasının ardından²⁸ düşünmek için zamana ihtiyacı olduğunu söylemiştir.²⁹ Bir süre düşündükten sonra kavminin şairi ve hatibi olarak saygı duyulan bir makamda olduğunu,³⁰ bunu kaybetmek istemediği için de veliaht tayin edilmesi şartıyla Hz. Peygamber'e tabi olabileceğini söylemiştir.³¹ Hevze bu yanıtının ardından, iyi bir şekilde ağırladığı Selîb b. Amr'a birtakım hediyeler vermiş ve ona Hecer dokumasından elbiseler giydirmiştir.³² Selîb, Medine'ye varıp durumu aktardıktan sonra Hz. Peygamber; yerden bir kıl tanesi bile istese ona vermeyeceğini söyleyerek şerrinden koruması için Allah'a dua etmiştir.³³

Hevze el-Hanefî'nin ölümünden sonra yerine daha önce Hacer'in yöneticiliğini yapan Sümâme b. Üsâl (ö. 12/633) geçmiştir.³⁴ Hevze b. Alî ile aynı kabileden gelen Sümâme'nin yetki ve güç yönünden ondan alt kademedede bulunduğu düşünülmektedir. Nitekim Hevze'den sonra kabilesinden pek çok kimsenin peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan Müseylime'nin tarafını tutması, Sümâme'nin kabilenin belli bir kesiminin lideri olduğunu düşündürmektedir.³⁵ Sümâme b. Üsâl'in İslâm'ı kabul etme sürecine bakılırsa kaynaklar onun Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'i öldürmeye niyetlendiğini³⁶ fakat amcasının ona engel olması sebebiyle planını gerçekleştiremediğini söylemektedir. Bu plandan haberdar

27 İbn Dureyd, *İştikak*, 348; Nâsır, *Vilâyetü'l-Yemâme*, 56.

28 "Allah'ın Resülü Muhammed'ten Ali oğlu Hevze'ye; Hidayete uyanlara selam olsun. Bil ki İslâmiyet devenin ve atın ayaklarının bastığı son yere kadar yayılacaktır. İslâmiyet'i kabul et ki kurtuluşa eresin. Ben de sana elimin altındaki mülkünü idaresini sana vereyim." Ebi'r-Rebi Süleyman B. Musa B. Salim El-Himiri El-Endelüsî el-Kelâî (634/1237), *el-İktifâ fî Megâzi Rasûlillah ve's-Selaseti'l-Hulefâ* (Beyrût: A'limu'l-Kütüb, 1997), 1/ 402; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fî fûnüni'l-megâzi ve's-ş-şemâ'il ve's-siyer* (Medine-Dımaşk: Mektebetü Dâri'l-Turâs ve Dâru İbn Kesîr, t.y.), 2: 355; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi'l-İbâd*, 2. bs. (Mısır, 1972) 3: 263; Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilâfeti'r-Râside*, 5. bs (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1985), 158.

29 Kelâ'i, *el-İktifâ*, 1: 403.

30 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 262; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 118; Muvaftakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme (620/1223), *el-Muğni* (Irak: Dâru'r-Reşid, t.y.), 281; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târih*, 2: 215; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 18: 109; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 2: 355; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4: 213.

31 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târih*, 2: 215; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4: 213.

32 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 262; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 18: 109; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 354; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi'l-İbâd*, 3:63.

33 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 262. İbnü'l-Esîr rivayetinde bu ifade "Bir testi kapağı bile olsa ona vermeyeceği" (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târih*, 2: 215) veya "ham hurma tanesi" (İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 355) şeklinde geçmektedir.

34 Tam ismi Sümâme b. Üsâl b. en-Nu'mân b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Yerbû b. Sa'lebe b. ed-Düel b. Hânife el-Hânefî'dir. İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahâbe*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2012), 158. Ayrıca onun Araplar arasında itibar gören Farişi bir şair olduğu söylenir. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Kitâbu'r-Ridde* (Beyrût: Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, 1990), 116.

35 W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, çev. Süleyman Kalkan (İstanbul: KURAMER, 2016), 167.

36 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

olan Resûlullah ise Sümâme'nin öldürülmesi emrini vermiştir.³⁷ Hac yapmak için Yemâme'den Mekke'ye doğru yola çıkan Sümâme, Kuratâ Seriyyesi'ne çıkan Muhammed b. Mesleme kumandasındaki askerî birlik tarafından Medine yolunda esir edilmiştir.³⁸ Farklı bir rivayete göre ise Sümâme, Benî Hanife'den birini yanına alarak Hz. Peygamber'i öldürmek üzere yola çıkmıştır. Medine'ye vardıklarında yanında bulunan o kimse Sümâme'nin kimliğini kasıtlı olarak açık etmiştir. Sonuç olarak Sümâme yakalanmış ve mescidin direklerinden birine bağlanmıştır. Resûlullah üç gün süresince yanına giderek onu İslâm'a davet etmiştir.³⁹ Sümâme ise her seferinde teklifi reddetmiş, fidye isterlerse malından dilediği kadarının alınabileceğini söylemiştir.⁴⁰ Üçüncü günün sonunda kendisinden fidye dahi alınmadan serbest bırakılınca bu durumdan son derece etkilenmiştir. Mescidin yanındaki sudan gusül alıp temiz kıyafetler giyinmesinin ardından Resûlullah'ın huzuruna varmıştır. Sümâme burada şahadet getirip Müslüman olunca Hz. Peygamber onu affetmiştir.⁴¹ Ardından Kabe'yi ziyaret için yola çıkma arzusunu dile getirerek müsaade istemiş, Resûlullah da onun bu talebine olumlu yanıt vermiştir. Sümâme bunun üzerine hemen İslâm dininin esaslarına göre umre yapmayı öğrenmiş ve yola koyulmuştur.⁴²

Sümâme'nin Müslüman olduğunu haber alan Kureyşliler, Mekke'ye vardığı zaman onu babalarının dinini terk etmekle suçlamışlardır. Sümâme ise söylediklerinin tam aksine, kendilerinininkinden daha hayırlı bir din olan Muhammed'in dinine iman ettiğini; hatta Yemâme halkından bazı kimselerin de Hz. Peygamber'e tâbi olduklarını söylemiştir. Ardından artık Yemâme'den Mekke'ye Hz. Peygamber'in izni dahilinde olmayan bir tahıl tanesi bile gönderilmeyeceğine yemin etmiştir. Kureyşliler Sümâme'ye eski dinine dönmesi için baskı yapmaya başlamışlar, kabul ettiremeyince de onun boynunu vurmaya niyetlenmişlerdir. Fakat müşriklerden biri, Mekkelilerin hububat ve gıda noktasında Yemâme'ye muhtaç olduklarını hatırlatınca planlarından vazgeçmek durumunda kalmışlardır.⁴³ Bu anlatı aynı zamanda Yemâme'nin Mekkelilerin hububat kaynağı olması açısından ne denli önemli bir role sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Umre ibadetini yerine getirdikten sonra Yemâme'ye dönen Sümâme yeminini tutmuş; Kureyş'e giden hububat sevkini durdurmuştur.⁴⁴ Oldukça zor durumda kalan Mekkeliler, Hz. Peygamber'e açlık ve sefalet

37 İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550.

38 Ebû Ömer Cemalüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber (463/1071), *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb* (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1992), 214; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 158; el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, 1: 31.

39 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 4: 284; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550.

40 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 4: 284. Sümâme'nin şunu söylediği de rivayet edilir: "Benî cezalandırsan, bir suçluyu cezalandırmış olursun. Şayet beni affedersen sana şükranlarımı sunarım." (İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550) ya da "Öldürürsen öldürülürsün, bağışlarsan bağışlanırsın." İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

41 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 4: 285; Abdilber, *el-İstî'âb*, 214; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

42 İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 214; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

43 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 4: 285; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 214; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 158. Yemâme, hurma açısından da Hicaz'ın en fazla hurmaya sahip olan bölgesiydi. Ebü'l-Fidâ', *Takvimü'l-Büldân*, 97.

44 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 4: 285; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 214; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

içinde kaldıklarını bildiren bir mektup yazmışlar; hububat sevkiyatının tekrar başlaması için Sümâme'ye ricada bulunmasını istemişlerdir. Onların bu taleplerini geri çevirmeyen Hz. Peygamber, Sümâme'yle iletişime geçerek Mekke'ye sevkiyatın tekrardan başlamasını sağlamıştır.⁴⁵ Her ne kadar Sümâme ve öncesinde kabilesinin içerisindeki bazı kimseler Müslüman olmuş olsalar da⁴⁶ vurgulanması gereken önemli bir husus İslâmiyet'in Yemâme'nin tamamında yaygınlık kazanmadığı gerçeğidir. Öyle ki ilerleyen tarihte ortaya çıkan ayaklanma hadisesinde Sümâme'nin destekçileri Müseylime'nin birliklerine karşı azınlıkta kalmışlardır.

2. İsyancıları Ortaya Çıkaran Zemin

İslâm'ın vahyolunduğu Mekke döneminde Müslümanlığı seçen kimseler için uhrevî yönün dışında herhangi bir dünyevî menfaat ve mükafat söz konusu olamamıştır. Tam aksine bu tercihleri sebebiyle atalarının dinine ve geleneklerine son derece bağlı yaşayan Arap toplumu tarafından çeşitli baskılara ve tehlikelere maruz bırakılmışlardır. Mezkûr şartları göze alarak İslâmiyet'i kabul ettikleri için, bazı istisnai örnekler dışında ilk dönemlerde irtidad olaylarına pek rastlanılmamaktadır. Müslümanların Medine'ye hicretten sonra Mekkeli müşrikler karşısında güç kazanmalarıyla birlikte yarımada'nın çeşitli yerlerinden gelen kabileler Hz. Peygamber'in otoritesini tanımaya başlamışlardır. Ancak İslâmiyet'i kabul eden Arap kabilelerinin sayısının hızla artması, onların tamamının yeni düzenin mahiyetini idrak edebildikleri ya da İslâm'ı bilinçli ve samimi bir şekilde içlerine sindirebildikleri anlamına gelmemektedir.⁴⁷ Aslında onların durumu İslâmlaşmadan ziyade, Medine'nin siyasî otoritesine gösterdikleri bağlılık olmuştur.⁴⁸ Bu sebeple Hz. Peygamber'in hayatının son dönemlerinde başlayıp bilhassa 11-12/632-633 senelerinde⁴⁹ yoğunluk gösteren irtidad ve isyan olaylarına Mekke, Medine, Taif haricindeki yerlerde yaşayan Arapların büyük kısmı

45 İbn Hişâm'da geçen rivayete göre Kureyşli müşrikler; "Sen sıla-ı rahim'i emrederken bizimle akrabalık bağlarını kestir, atalarımızı kılıçla öldürdün, şimdi ise çocuklarımız aç" şeklindeki mektuplarıyla erzak sevkiyatlarının tekrar başlamasını istemişlerdir. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 285; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 215; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

46 Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 95.

47 Hucurât süresinin 14. ayeti Bedevî Arap kabilelerinin İslâm dininin gerekliliklerini tam manasıyla içselleştiremediklerinin delili olması anlamında önemlidir. Ayetin meali ise şöyledir; "Bedevîler 'İman ettik' dediler. De ki: İman etmediniz. (Öyle ise iman ettik demeyin) Fakat 'İslâm'a girdik' deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi." Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 12. bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 573. Ayrıca bk. Ali Osman Kurt, "Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da İrtidad," (Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 186-87.

48 Adem Apak, *Asabiyyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri* (İstanbul: Düşünce Kitapevi, 2004), 114; Muhammed Âbid Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi Yay., 1997), 256.

49 İrtidad olaylarının 11/632 yılında ya da Bahreyn, Yemâme ve Yemen'in fethedildiği, Şam bölgesine birliklerin sevk edildiği 12/633 yılında gerçekleştiği hususunda bilgiler bulunmaktadır. Halife b. Hayyât, *Târihu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ Umerî (Riyad: Dâru't-Taybe, 1985), 94; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, 2: 372; İmamüddin Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrût: Mektebetü'l-Meârif, 1990), I-XV/ 6: 311.

dahil olarak siyasi otoriteden ayrılmışlardır.⁵⁰ Yarımada'nın çeşitli yerlerinde baş gösteren bu isyanlar şüphesiz İslâm tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri olmuştur.⁵¹

Ridde kavramı,⁵² başlangıçta Hz. Peygamber'e ödemeye söz verdikleri vergiyi vermekten vazgeçen Medine'nin kuzeydoğusundaki Gatafân, Tayy ve Temim kabileleri ile sınırlı olsa da daha sonraları Arabistan'da meydana gelen tüm hareketleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁵³ Büyük oranda Hz. Ebû Bekir'in halifelîği dönemine tekabül eden bu olayları ifade etmek için kullanılan *ridde* yerine, meselenin çok yönlü ve birbirinden farklı nedenleri olması hasebiyle *irtidad* ve *isyan* şeklinde daha geniş kapsamlı bir tanımın yapılması daha doğru olacaktır.⁵⁴ Zira bahsi geçen isyan hareketlerinin içinde, özellikle de yarımada'nın doğusundaki bölgelerden İslâm'ı hiç kabul etmeyip yalnızca cizye vermeye razı olan kabilelerin (Benî Hanîfe, Esed, Gatafân, Tay kabileleri gibi) isyan olaylarına dahil olmaları şeklinde dinden dönme kapsamına girmeyen örnekler bulunmaktadır.⁵⁵ Buradan hareketle çalışmaya konu edinilen ayaklanmaların, Arap yarımadasındaki Müslüman hâkimiyetine karşı bir meydan okuma hüviyetinde olduğu söylenebilir.⁵⁶

Yeni dine intisap sürecinde farklı motivasyonlar öne çıktığı gibi, irtidad ve isyan hadiselerinde de siyasi, iktisadî, kabilevi bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlardan ilki mahalli statükolarını muhafaza etme motivasyonu ile hareket eden bazı Arap kabilelerinin, Medine'nin idaresinden sorumlu ve Arap yarımadasının büyük bölümüne hükmeden Kureyş'in tüm Araplar üzerinde hâkimiyet sağlama siyasetine karşı duydukları rahatsızlıktır. Çeşitli bölgelerden gelen zekât, cizye ve ganimet gelirlerinin Medine'de toplanmasından hoşnut olmayan kabileler, Hz. Peygamber'in vefatının ardından bir câhiliye geleneği olan, yapılan anlaşmanın taraflardan birinin ölümü ile fesholunacağı kuralını⁵⁷ gerekçe göstererek

50 Hevazîn, Benî Eşca', Benî Süleym kabilelerinin bir kısmı ile Debâ, Benî Amr, Nemr b. Kâsıt, Kelb, Kudâa, Temim, Abdülkays, Zekvân, Benî Hanîfe, Bahreyn'de Bekir b. Vâil, Umân'daki Ezd kabilelerinden bazıları bu olaylara dahil olmuşlardır. Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 49; Halife b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, 100-101; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 241-242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 342-3; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 37.

51 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 1: 342.

52 Redd kökünden türetilen "ridde" kelimesinin sözlük karşılığı daha önce üzerinde bulunulan duruma geri dönme anlamına gelmekte (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (İstanbul: Çıra Yay., 2012, 421.); terim anlam olarak ise, İslâm dininden dönmek demektir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2013), 1043. İrtidâd ise redd kökünden gelmekte olup İslâm dinini bırakarak başka bir dine girmek demektir. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, 515.

53 Elias S. Shoufani, *Al-Riddah and the Muslim Conquest of Arabia* (University of Toronto Press, 1973).

54 Fred McGraw Donner, *The Early Islamic Conquests* (New Jersey: Princeton University Press, 1981), 86; İsrail Balcı, *İdarî ve Siyasî Yönden Hz. Ebû Bekir Dönemi* (Samsun: Din ve Bilim Kitapları Yay., 2007), 55. Nitekim Esved gibi hiç Müslüman olmamış şahısları ya da Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul ettiklerine dair herhangi bir anlaşma yapmayan gruplardan olan Benî Hanîfe'yi bu kategoriye dahil etmek sıkıntıya yol açmaktadır. Mehmet Azimli, *Dört Halîfeyi Farklı Okumak-Hz. Ebu Bekir*, 6. bs (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2018), 88-89. Mehmet Azimli, "Hz. Ebu Bekir'in Zekat Vermek İstemeyenler ve Yalancı Peygamberlerle Mücadelesi" (Hz. Ebu Bekir, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019), 103-4.

55 Kurt, "Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da İrtidad," 189-190.

56 Donner, *The Early Islamic Conquests*, 82-90; Azimli, *Dört Halîfeyi Farklı Okumak: Hz. Ebû Bekir*, 86.

57 Bu anlayışa göre zekât, İslâmî dönemden önce uygulanan itâvet malı uygulamasına yani galip kabilenin mağlup kabilelerden zorla aldığı mal anlamına gelmekteydi. Mali bir yaptırım olmasının yanı sıra boyun eğdirme şeklinde bir

zekâtın Hz. Ebû Bekir'e verilmesini değil, kendi kabilelerinin refah seviyesini yükseltmek için kullanılmasını tercih etmişlerdir.⁵⁸ Aslında mükellef tutuldukları zekât çok yüksek meblağlarda olmasa da, bunu Medine otoritesine boyun eğme olarak algılayan bazı kabileler problem çıkarmışlar;⁵⁹ diğer dinî vecibelerini terk etmemekle beraber yalnızca zekâttan muaf tutulmak istemişlerdir.⁶⁰ İsteklerini meşru göstermek için de Tevbe sûresinin 103. ayetindeki⁶¹ hitabın "Hz. Muhammed" şeklinde yapılmasını delil göstermişlerdir.⁶² Kur'ân-ı Kerim'deki hitapların tek bir şekilde vârit olmadığını iyi bilmedikleri için, ayetteki emrin sadece Hz. Peygamber'i değil tüm Müslümanları kapsadığını anlayamamışlardır.⁶³ Fakat Hz. Ebû Bekir Medine'ye bağlılığın simgesi olan zekâtın ödenmemesinin, Medine yönetimine karşı bir isyan mahiyeti taşıdığını; toplumsal bir problem haline dönüşen meselenin çözümü için Hz. Peygamber'e verdikleri bir deve yularını bile vermezlerse onlarla savaşaçağını bildirmiştir.⁶⁴

3. Peygamberlik İddiaları ve Yemâme'deki Durum

İrtıdad ve isyan hadiselerinde siyasi ve iktisadi faktörlerin yanında, Arap toplumunun genetik kodlarına yerleşmiş olan asabiyyetin getirdiği kabilevi etmenler de etkili olmuştur. Hz. Peygamber İslâmiyet'ten sonra kabilelerin nüfuzunu ortadan kaldırmadan onların kendi varlıklarını sürdürmelerine imkân tanımış; sadece kabileciliğin zarar verici yanlarına bazı sınırlar koymuştur.⁶⁵ Resûlullah, hayatta olduğu süre zarfında kabileler arasındaki birliği

anlamı da vardı. Onlar, kabileler arası güç dengesi değiştiğinde bu vergiyi ödemekten kolayca vazgeçebilmekteydiler. Bu yüzden ilk fırsatta itâvet olarak gördükleri zekâtı vermekten vazgeçmişlerdir. Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, 331.

- 58 Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Kitâbü'l-Tenbîh ve'l-İsrâf*, ed. M.J.De Goeje (Leiden, E.J.Brill, 1967), 105; Bahriye Üçok, *İslam'dan Dönemler ve Yalancı Peygamberler* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1967), 24, 34; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Anka Yayınları, 2000), 74-75; Balcı, *İdari ve Siyasî Yönden Hz. Ebû Bekir Dönemi*, 56-57, 62; Elias Shoufany, "Hz.Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", çev. Ahmet Turan Yüksel, Murat Ak, *İstem*, sy 6 (2005): 282.
- 59 Abdulaziz ed-Dûrî, *İlk Dönem İslâm Tarihi* (İstanbul: Endülüs Yay., 1991), 83; Üçok, *İslâm'dan Dönemler ve Yalancı Peygamberler*, 30; John C. Wilkinson, *İbâdism: Origins and Early Development in Oman* (New York: Oxford University Press, 2010), 78. Kurre b. Hubeyre'nin bedevilerin kendilerinden vergi alınmasından hoşlanmayacaklarını, mallarına dokunulmadığı müddetçe itaat edebileceklerini söylemesi, onların sahip oldukları algıyı doğrulamaktadır. Dûrî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, 83-84.
- 60 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 50; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 37; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 312. Bahreyn, Umân ve Fezare gibi bölgeler dinî sebeplerin fazla ön planda olmadığı bölgelere örnek verilebilir. Watt, *Muhammed in Medine*, 183; Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak: Hz. Ebû Bekir*, 88.
- 61 "Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükündür. Allah işitendir, bilendir." Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-VII, thk. Beşşâr A. Ma'ruf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 4: 106-107.
- 62 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 311.
- 63 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrût: Müessesetü'l-Risâle, 2006), 10: 356-57.
- 64 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 51-2; Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 101; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 131; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 37; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 311. Ayrıca bk. Donner, "The Early Islamic Conquests, Princeton University Press", 86; Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak: Hz. Ebû Bekir*, 88.
- 65 Dûrî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, 82.

büyük oranda sağlamışsa da vefatının ardından eski zihniyetin ayrılıkçı unsurları yeniden canlanmaya başlamıştır.⁶⁶ Eski güçlerini tekrar kazanmak isteyen bazı kabile liderleri peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış, kalplerinde imanın henüz tam yerleşmediği kabile mensupları tarafından büyük destek görmüşlerdir.⁶⁷ Bu kargaşa ortamında peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime b. Habîb'e Benî Hanîfe kabilesi, Secâh'a (ö. 41/661) Temîm kabilesi, Esved el-Ansî'ye (ö. 11/632) Yemen'deki Benî Müdlic kabilesi ve Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'ye (ö. 21/642) Esed, Tayy, Gatafan kabileleri tabi olmayı seçmişlerdir.⁶⁸ Bu kimseler her ne kadar peygamberlik gibi dinî bir iddia ile ortaya çıkmışlarsa da Kureyş otoritesine karşı çıkan kabile liderleri olarak esas amaçları kitlelerin desteğini alma ve onları ayaklanmaya teşvik etme olmuştur.⁶⁹

İsyana destek veren Arap kabilelerinin büyük kısmı aslında onların gerçekte peygamber olmadığını iyi bilse de Kureyş'in hâkimiyetinden ve vergi sorumluluklarından kurtulma amacıyla bu kimselere destek vermişlerdir. Gatafân kabilesinin lideri Uyeyne b. Hısn'ın (ö. 30/650),⁷⁰ "Vallahi iki anlaşmalı kableden (hilften) olan bir peygambere inanmak, Kureyş'e uymaktan daha iyidir. Hem Muhammed öldü, Tuleyha ise hâlâ yaşıyor. Tuleyha'nın görüşüne katılın" cümlesi ile,⁷¹ Talhatü'n-Nemri'nin Müseylime'ye hitaben; "Senin yalancı olduğuna tanıklık ederim, fakat Rebiaoğullarından olan bir yalancı, Mûdarların doğru olan peygamberinden daha hayırlıdır" ifadesi kabile asabiyetinin ve zihniyetinin özeti mahiyetindedir.⁷² Aynı zamanda bu tavır, onların irtidad hareketlerinde yer almalarının temelinde yatan sebebin, eski dinlerinin ihyasından ziyade yeni duruma karşı verdikleri bir reaksiyon olduğunu da göstermektedir.⁷³

Yemâme bölgesinde peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan Müseylimetü'l-kezzâb'ın asıl ismi Müseylime b. Sümâme b. Kesîr b. Habîb b. Hanîfe⁷⁴ olup künyesi ise Ebû Sümâme/Ebû Sümâlî'dir.⁷⁵ Müseylime'yi kısa boylu, sarışın, sıska, burun ucu kalkık ve basık biri şek-

66 Watt, *Hız. Muhammed Medine'de*, 184.

67 Kurt, "Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da İrtidad," 201.

68 Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 48-49; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Yakûbî*, thk. Abdülemîr Mehnâ (Beyrût: eş-Şeriketu'l-Âlemî, 2010), 2: 14. Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 343.

69 Üçok, *İslâm'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, 24, 34; Apak, *Asabiyet*, 115-116; Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak: Hz. Ebû Bekir*, 88.

70 Mekke'nin fetihten önce Müslüman olan Uyeyne b. Hısn, Tuleyha b. Huveylid'le birlikte irtidad etmiş; yapılan savaşın nihayetinde Müslüman birliğine esir düşmüştür. Uyeyne Hz. Ebû Bekir'in huzuruna getirildiğinde halife ona; "Ey Allah'ın düşmanı, iman ettikten sonra tekrar küfre mi girdin" demiştir. Uyeyne b. Hısn ilerleyen zamanlarda tekrar Müslüman olmuştur. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 980.

71 Gatafan reisi Uyeyne b. Hısn kabilesine, Esed kabilesiyle olan hilflerinin kopmasından beridir Gatafan'ın sınırlarının belirsiz kaldığını; bu sebeple de eskiden yapılan hilfî yenileyerek Tuleyha'ya uyacağını söylemiştir. Dürî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, 84.

72 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 286; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 220.

73 Watt, *Muhammed in Medine*, 183.

74 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 50; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6: 86.

75 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218; Belâzurî, *Fütûhu'l-Bıldân*, 124; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6: 86.

linde tasvir eden⁷⁶ tüm kaynakların ortak paydası onu düşmanca bir figür şeklinde ele almalarıdır.⁷⁷ Müseylime'nin tam olarak hangi zaman diliminde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığı konusunda rivayetler farklılık arz etmektedir. Kimi görüşe göre o bu faaliyetlere Hz. Muhammed peygamberliğini ilan etmeden önce başlamıştır. Bunu da ilk defa İbn İshâk'ın rivayetinde görülen Rahmân ismi ile Müseylime arasında bağlantı kurarak temellendirmektedirler. Bu rivayete göre Kureyşliler, Hz. Peygamber'in vahiy olarak söylediklerinin bilgisini "Yemâmeli Rahmân" diye bilinen bir kimseden edindiğini; bundan dolayı da kendisine inanmayacaklarını söylemişlerdir.⁷⁸ Çünkü Rahmân ismi o dönemde Yemâme ve Mekke bölgesinde iyi bilinen, Yemâme toplumunun kâhini ve lideri olan Müseylime'ye verilen bir unvandır.⁷⁹ Öyle ki Câhiliye döneminde bile Müseylime'nin "Rahmânü'l-Yemâme" ismini kullandığı söylenmektedir.⁸⁰ Bu sebeple de Mekkeli müşrikler "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" diyerek ayetleri okumaya başlayan Hz. Peygamber'i, Yemâmeli Rahmân'ı övmekle itham etmişler ve azarlamışlardır.⁸¹ Bunun üzerine daha sonra Ra'd suresinin 30. ayeti nazil olmuştur.⁸² Fakat buradaki önemli nokta, Müseylime'nin ilahi bir nitelik taşıyan unvanı ile Hz. Peygamber'in vazettiği "Rahmân" ve "Allah" kelimelerinin aynı manaya gelmemesidir. Zira Kur'an ayetlerinde Rahmân kelimesi, geçtiği her ayette "el" takısı ile kullanılmış; "el-Rahmân" olanın yalnızca Allah olduğu ve bu isimle adlandırılabilir olacak olanın da yalnızca O olduğu vurgulanmıştır.⁸³

Müseylime ile ilgili diğer bir görüş onun büyük ölçüde Hristiyanlık etkisinde kaldığı, sözlerinin ve uygulamalarının kendine has olmadığı yönündedir.⁸⁴ Bu fikri benimseyen Watt, (ö. 2006) Hevze b. Alî ve bir çok Benî Hanîfeli gibi Hristiyan olan Müseylime'nin uygulamalarının Hristiyanlıktan kaynaklandığını iddia etmektedir.⁸⁵ Fakat yarımada'nın o dönemdeki dinsel demografisine bakılıp Hristiyanlığın çok revaçta olmadığı bilgisi göz önüne

76 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 123; Halife b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, 110; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 295; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 365; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 58; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 325.

77 Al Makin, *Representing the Enemy: Musaylima in Muslim Literature* (Peter Lang, 2008), 3-4.

78 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6: 40. Bk. Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 80, 83; Ahmet Önkâl, "Müseylimetülkezzâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (İstanbul: TDV Yay., 2006), 90-91.

79 Rahmân adı İslâm geleneğinde Yemâme'deki Müseylime ile Yemen'deki Esved el-Ansî için kullanılmaktadır. Onlar arasında, Resûlullah'ın hayatının son zamanlarında ortaya çıkmaları ile onun vefatından sonra aktif olmaları dışında herhangi bir ortak yan bulunmamaktadır. Bununla birlikte onlar Rahmân'ın peygamberi ya da mesajcısı olmaktan ziyade bizzat kendi kendilerini Rahmân olarak isimlendirmişlerdir. Askar, *el-Yamama in the Early Islamic Era*, 84-102.

80 Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 29; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 50; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 124; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6: 40, 86.

81 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6: 40, 86; Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 82.

82 "Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, onlar Rahmân'ı inkâr ederken sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın. De ki: "O, benim Rabbidir. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır." Altuntaş-Şahin, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, 271.

83 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6: 41; Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 80-81.

84 Fr. Buhl, "Müseylimé", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 820-21. Önkâl, "Müseylimetülkezzâb", 90-91.

85 Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 170.

alındığında bu iddianın tarihi verilere çok uygun düşmediği görülmektedir. Hatta aksine Müseylime'nin kendisine gelen vahiy olarak belirttiği seciyeli sözler, onun tamamen Hz. Peygamber'i taklit etme çabasında olduğunu ispatlamaktadır.⁸⁶ Buhl (ö. 1932) ise Müseylime'nin Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından ortaya çıkmış yeni bir taklitçi olmadığını, onun bölgesinde uzun bir müddet faaliyette bulunan, mevki sahibi bir kimse sayıldığını savunmaktadır. Nitekim onun Medine'yle olan mücadelesinde Benî Hanîfe'den büyük destek görmesini bu gerekçeyle açıklamaktadır.⁸⁷

4. Müseylime'nin Hz. Peygamber'le Görüşmesi Meselesi

Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde Müseylime'nin Yemâme heyetiyle birlikte Medine'ye geldiği bilinmektedir.⁸⁸ Heyetin Hevze b. Alî'nin ölümünden sonra, Sâsânîler'in düşüşe geçtiği dönemde Medine'nin desteğini almak için bağımsız bir şekilde gelmiş olmaları muhtemeldir.⁸⁹ Burada net olmayan husus Müseylime'nin Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak yüz yüze mi görüştüğü yoksa Resûllullah'ın heyetle görüştüğü sırada Müseylime'nin yüklerin başında mı olduğudur.⁹⁰ Görüşlerden ilkinde göre Müseylime, Resûlullah ile görüşmek için 9/630 ya da 10/631 yılında Hanîfe oğullarından birçok adamıyla birlikte Medine'ye gitmiştir.⁹¹ Müseylime, Mescid-i Nebevî'de bulunan Resûlullah'la yüz yüze görüşmüş, ardından da yönetime geçmek üzere kendisini veliaht tayin ederse ona tabi olacağını söylemiştir.⁹² Aslında bunu söylemedeki amacı Müslüman olma isteği değil; Hz. Peygamber'den sonra yönetimin ve peygamberlik müessesesinin kabilesi Benî Hanîfe'ye geçmesi beklentisidir.⁹³ Resûlullah bu teklifi katı bir şekilde reddetmiş, elinde getirdiği hurma dalını dahi istese ona vermeyeceğini söylemiştir.⁹⁴

Bu konudaki diğer bir rivayete göre ise Müseylime heyetle birlikte Medine'ye gitmekle beraber, kafilenin eşyalarını ve hayvanlarını korumak için konaklama yerinde bırakıldığı

86 Önkal, "Müseylimetülkezzâb", 90-91; Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi: Seyf b. Ömer ve Tarihciliği*, 1. bs (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012), 92.

87 Buhl, "Müseylime", *IA.*, 8: 820-821.

88 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218.

89 Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 168. Heyetin ziyaretinin esas amacı gerçek bir peygamber aramaktan ziyade, Yemâme için yeni bir ittifak aramak olduğu söylenebilir. Al Makin, *Representing the Enemy: Musaylima in Muslim Literature*, 137.

90 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218.

91 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 316.

92 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 219; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 119; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 137; Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el-Bağdâdî (ö. 337/948), *Kitâbü'l-Harâc*, thk. Muhammed Hüseyin Zebidî (Irak: Dâru'r Reşîd, 1981), 281. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 49. Hevze b. Alî'nin Hz. Peygamber'e yaptığı teklife benzemektedir. Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 96.

93 Ümmühan Arı, "İlk Dönem İslam Tarihinde Yemâme" (Yüksek Lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 80.

94 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 219; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 119; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 137; Ebü'l-Ferec, *Kitâbü'l-Harâc*, 281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 49. Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 96.

için Hz. Peygamber ile görüşmemiştir.⁹⁵ Başlarında Selmâ b. Hanzale es- Süheyymi olmak üzere içlerinde asıl ismi Nehâr olan Reccâl/Rahhâl b. Unfüve, Talk b. Ali b. Kays, Ali b. Sinân, Humrân b. Câbir, Ali b. Sinan, el-Ak'as b. Mesleme, Zeyd b. Ubeyd b. Amr ve Müseylime b. Habîb'in de bulunduğu on kûsur kişiden müteşekkil Benî Hanîfe heyeti Müseyleme'yi yüklerinin ve bineklerinin yanında bırakarak Mescid-i Nebevî'de Resûlullah'la görüşmüşlerdir.⁹⁶ İslâmiyet'i kabul etmelerinin ardından ise birkaç gün daha Medine'de kalmışlardır. Bu süreçte Rahhâl b. Unfüve, Übey b. Kâ'b'dan (ö. 33/654) Kur'an'ı öğrenmeye başlamıştır.⁹⁷ Yemâme'ye dönecekleri zaman Resûlullah heyetkilerle gümüşten yapılmış bazı hediyeler vermiştir.⁹⁸ Tam o sırada heyetkilerden biri yüklerin başında bıraktıkları Müseylime'yi hatırlayarak ondan bahsetmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber hediyesini gönderdiği Müseylime'yi kastederek; "Eşyalarınızın muhafazasını yaptığımıza göre, o sizin en kötü durumda olanınız değildir" buyurmuşlardır. Bu söz, sonraki zamanlarda yönetimin kendisine verildiğini iddia eden Müseylime tarafından delil olarak kullanılacaktır.⁹⁹

Kabileleri arasında belli bir konuma sahip olduğu bilinen Müseylime'nin, ikinci rivayette yansıtıldığı gibi heyetin eşyalarını bekleyen bir kimse olması çok makul görünmemekle birlikte hangi rivayet türü kabul edilecek olursa olsun ortak sonuç; heyetin Medine'ye geldiği dönemde onun henüz siyasi ve dinî lider olarak peygamberliğini ilan etmediğinin ve henüz taraftarlarının desteğini kazanmaya başlamadığının tespitidir.¹⁰⁰

5. Müseylime'nin Peygamberliğini İlan Etmesi

Yemâme'ye dönmesinin ardından peygamberliğe ortak olma isteğini dillendiren Müseylime, 10/631 yılının sonlarında Hz. Peygamber ile mektuplaşmaya başlamıştır.¹⁰¹ İbn Sa'd (ö. 230/845), ilk mektubun Hz. Peygamber tarafından Müseylime'yi İslâm'a davet için gönderildiğini, Müseylime'nin ise cevaben kendisinin de peygamberliğe ortak olduğunu söylediğini aktarır.¹⁰² Fakat İbn Hişâm'ın, ilk mektubun Müseylime tarafından

95 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 316; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 19: 52.

96 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 316; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3/137; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 52.

97 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 316; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 282; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2: 361; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 18: 49; Cevâd Ali, *Mufasssal*, 6: 89.

98 Bu hediye kişi başı beş ukiyye yani gümüş para olduğu söylenir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 316; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 18: 49. Ayrıca Resûlullah, ayrılacakları zaman heyete içine abdest aldığı suyun bulunduğu bir kap vermiş, kiliselerini yıktıktan sonra o suyu kilisenin zeminine serpmelerini ve orayı mescit olarak kullanmalarını emretmiştir. Heyet döndükten sonra Hz. Peygamber'in bu emrini yerine getirmiştir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 317; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 51-52; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 18: 49.

99 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 137-138; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 19: 53.

100 Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 168.

101 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 243; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 146-147; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 51. Ya'kûbî'de geçen bir rivayete göre Müseylime h. 10. senede Müslüman olmuş fakat daha sonra peygamberliğe ortak olduğunu iddia etmiştir. Ya'kûbî, *Târîh*, 2: 16.

102 İbn Sa'd, mektubu ilk önce Peygamber'in Müseylime'ye gönderdiğini ve onu İslâm'a çağırdığını söyler.

Resûllullah'a gönderildiği şeklindeki aktarımı daha muteber görülmektedir.¹⁰³ Buna göre Müseylime, Ubeyde b. el-Hâris (ö. 2/634) aracılığıyla Resûllullah'a gönderdiği mektubunda, "Allah'ın elçisi Müseylime'den, Allah'ın elçisi Muhammed'e" şeklinde bir hitap kullanmış, devamında da yönetimde ona ortak kılındığını, yeryüzünün yarısının kendilerine, diğer yarısının da Kureyş'e ait olduğunu fakat Kureyşlilerin insaf ve adaletle hareket etmediklerini yazdırmıştır.¹⁰⁴ Mektubun dikkat çekici yanı peygamberliğe ortak olduğunu bildiren Müseylime'nin, aynı zamanda Resûllullah'ın peygamberliğini inkâr etmiyor oluşudur. Bu da çevresindeki insanların ona güvenmelerine ve daha çabuk inanmalarına bir dayanak oluşturmuştur.¹⁰⁵ Resûllullah mektubu okuduktan sonra Müseylime'nin elçileri İbnü'n-Nevvâha ve İbn Usâl'e¹⁰⁶ Müseylime hakkındaki fikrini sormuş; onlardan Müseylime'yi tasdik edici cevap alması üzerine, "Eğer elçilerin öldürülmesi yasak olmasaydı, sizin boynunuzu vururdurdum" buyurmuştur.¹⁰⁷ Daha sonra Hz. Peygamber Übey b. Ka'b'a yazdırdığı cevap mektubuna; "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah Resûlü Muhammed'den, Müseyli-metü'l-kezzâb'a" şeklinde bir hitapla başlamış, A'râf sûresi 128. ayette geçen "...Yeryüzü şüphesiz Allah'ındır, kullarından dilediğini ona mirasçı kılar; sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır." ayetiyle sonlandırmıştır.¹⁰⁸

Hz. Peygamber'in mektubunda "Kezzâb" şeklindeki hitabının ardından "Müseylime-tü'l-kezzâb" ismiyle anılacak olan Müseylime, Hz. Peygamber'in veda haccının ardından hastalandığı haberi duyulmaya başlayınca peygamberliğe ortaklığını duyurmuştur.¹⁰⁹ Benî Hanîfe ile Yemâme'deki bazı kabileler, başka kabileden olan bir peygamber yerine kendi kabilelerinden bir peygambere tabi olmanın çıkarları açısından daha faydalı olacağını düşünerek Müseylime'yi desteklemişlerdir.¹¹⁰ Nitekim Müseylime, Benî Hanîfelilerin cesaretleri, beldelerinin genişliği, malların çokluğu yönünden kendilerinden daha güçlü olmayan Kureyş'e göre nübüvvet ve imamet makamına daha layık olduklarını söyleyerek söz konusu kabile mensupları arasındaki itibarını arttırmıştır.¹¹¹ Bunun yanı sıra Benî Hanîfe'nin

---

Müseylime de gönderdiği cevap mektubunda kendisinin de Peygamberliğe ortak olduğunu söylemiştir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 273.

103 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 243.

104 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 243; Ya'kübî, *Tarih*, 2: 16. Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 146-147; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 119-120; İbn-i Kudâme, *Muğni*, 282.

105 Arı, "İlk Dönem İslam Tarihinde Yemâme", 83.

106 Üsâme b. Usâl'in, ilerleyen zamanda Müslüman olduğu bilinmektedir. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 52.

107 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 243. Başka bir tabir "Eğer elçi öldürmüş olsaydım, mutlaka sizi öldürürdüm" olarak geçmektedir. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 52.

108 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 243; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 119-120; Ya'kübî, *Tarih*, 2: 16; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 146-147; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4: 84-85; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 51; İbn-i Kudâme, *Muğni*, 281.

109 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 146-47.

110 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 50; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 119; Mes'ûdî, *Kitâbü'l-Tenbîh ve'l-İşrâf*, 102. Bk. Fred Donner, *The Early Islamic Conquests*, 85; Mustafa Fayda, *Hulefa-yı Raşidin Devri Dört Halife Dönemi*, 1. bs (Kubbealtı Neşriyat, 2014), 134; Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 97.

111 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 108.

ileri gelenlerinden bazı kişiler, Reccâl b. Unfüve¹¹² ve Muhkem b. Tufeyl'in yanına gelerek Müseylime'nin durumunu haber vermişler; kabilenin ileri gelenlerinden ve sözüne güvenilir kimselerinden olmaları hasebiyle onların fikirlerini sormuşlardır. Reccâl ve Muhkem, Müseylime'nin peygamberliğe ortak kılındığı bilgisini doğrulayınca Benî Hanîfelilerden pek çok kimse Müseylime'nin peygamberliğini kabul etmişlerdir.¹¹³

Şair, hatip, kâhin gibi meziyetleri olduğu söylenen Müseylime,¹¹⁴ her gün yanına Cebraîl'in geldiğini, Hz. Muhammed'e olduğu gibi kendisine de vahiy indiğini iddia etmiştir.¹¹⁵ Müseylime, isyan hareketi boyunca en büyük destekçisi olan Reccâl b. Unfüve'nin¹¹⁶ kendisine öğrettiği Kur'an ayetlerinden uydurduğu sözleri kendisine gelen vahiyler olarak Benî Hanîfelilere nakletmiştir.¹¹⁷ Uydurmuş olduğu vahiy örneklerinden bazıları şöyledir:

Koyunlarla ve onların renklerine yemin ederim ki, onların renklerinden en acayibi siyahtır. Onların renkleri siyah olduğu halde sütleri ise beyazdır. Bu şaşılacak bir durumdur.

Tohum ekerek ekin yetiştirenler, ekinleri biçenler, buğdayları savuranlar, buğdayları öğütenler, onlardan ekme yapanlar, bu ekmekleri ufak ufak doğrayarak onları et suyunda ıslatanlar ve bunların üzerine sade yağ dökerek yiyenler şerefine yemin ederim ki, siz hayvan besleyerek çadırda yaşayanlardan daha meziyetlisiniz. Binalarda yaşayanlar da size üstün gelmediler. Mahsuldar yerlerinizi koruyunuz, yoksul olanları yurdunuza kondurunuz, azgın olanları yurdunuzdan uzaklaştırınız.

Ey kurbağanın kızı kurbağa, istediğin kadar ses çıkar. Senin vücudunun üst kısmı suyun içinde, aşağı kısmı da çamurdadır. Ne su içmek isteyenlerin içmelerine engel olabilirsin ne de suyu bulandırabilirsin.¹¹⁸

Müseylime bunların dışında Hz. Peygamber'e farz kılınan beş vakit namazı sabah ve akşam vakitlerini kaldırmak suretiyle üçe düşürmüş, içkiyi ve zinayı helal kılmıştır.¹¹⁹ Büyü konusundaki maharetleri anlatılırken yumurtayı hiç çatlatmadan şişenin içine koyması; kuşun kanadını kestikten sonra onu ilk halindeki gibi birleştirmesi; dağdan her gün yanına

112 Halife Hz. Ebû Bekir, İslâm'ı kabul edenlere destek verip Müseylime'ye karşı durması için, daha önce Yemâme heyetiyle Medine'ye gelerek Müslüman olan Reccâl b. Unfüve'yi Yemâme'ye gönderilmiştir. Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 282; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 119; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 361; Nüveyrî, *Nihaytü'l-Ereb fi-Fununü'l Edeb*, 19: 53; Cevâd Ali, *Mufasssal*, 6: 89. Fakat Reccâl, bölgeye ulaştıktan sonra bunun tam tersi bir tavır sergileyerek Müseylime'nin peygamberliğe ortaklığını kabul etmiş ve onun önemli bir destekçisi olmuştur. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 317; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 282; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 119; İbn-i Kudâme, *Muğni*, 282; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 317; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 52; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6:89.

113 Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 108-9; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 283.

114 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 137-138.

115 Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 108.

116 Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 282; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 215.

117 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218.

118 Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 282.

119 Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 111; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4: 218; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 137-138. Bu tarz rivayetlere karşı temkinli olunması gerektiği, zira bunların Müseylime'yi küçük düşürmek için uydurulmuş olmasının muhtemel olduğu görüşü de vardır. Ümmühan Arı, "Hz. Peygamber Dönemi ve Ridde Hâdiselerinde Benî Hanîfe ve Müseylime", *Akademik Siyer Dergisi*, sy 8 (2023): 87-106.

gelen bir geyiğin sütünü sağması gibi hadiselerin kendisine atfedildiği Müseylime'ye¹²⁰ kabilesinden bazı kimseler gelerek günlük hayatlarında karşılaştıkları problemleri gidermesini istemişlerdir. Bu talepler üzerine Müseylime mucize göstermeye çalışsa da¹²¹ hepsi felaketle sonuçlanmıştır.¹²²

Müseylime peygamberliğe ortak olduğunu söyleyerek faaliyete geçtiği dönemde Benî Hanîfelilerin yarı göçebe kabilelerinin yöneticisi olan Sümâme b. Üsâl¹²³ İslâm'dan ayrılmamış ve Müseylime'ye tabi olmamaları için kavmini uyarmıştır.¹²⁴ Kavmine, Allah'ın Resûlü Muhammed'den sonra bir peygamber gelmediğini, onun peygamberlikte başka bir ortağının da bulunmadığını söylemiştir. Müseylime'nin ise yalancı ve zalim biri olduğunu, Allah'ın ayetlerine zorbalık yaptığını söylemiştir. Onlara okuduğu Mümin sûresinin 1-3. ayetleri ile Müseylime'den vârit olan "Ey kurbağa kızı kurbağa. Ne su içmek isteyenlerin içmelerine engel olabilirsin ne de suyu bulandırabilirsin" sözlerinin aynı yaratıcıdan vahyedilmesinin mümkün olamayacağını göstermiş; Müseylime'nin arkasından gitmemelerini söylemiştir. Bu sözlerin etkisiyle fikrini değiştiren Benî Hanîfe'den 3 bin kişi Sümâme'nin safına geçerek ona destek vermiştir.¹²⁵

Bedevî Araplardan bazıları da Müseylime'ye karşı mücadele etmiştir. Bu mücadelenin arka planı ise şu şekilde izah edilebilir. Ticaret yapmak amacıyla Yemâme'ye gelen tüccarlar panayır veya pazar dönemi boyunca bu topraklarda kalmaktaydılar. Yemâme'de güven içinde kalmak ve ticaret yapabilmek için buraya gelen bedevilerin ya kanuna aykırı yapacağı her şeyin sorumluluğunu alması ya da Benî Hanîfe veya Yemâme'nin yerli kabilelerinden birinin himayesine girmesi zorunluluğu vardı. Buna karşılık olarak bedevilerin kendileri himâyeye edenlere ücret ödemeleri veya bazı hediyeler vermeleri ihtimal dahilindeydi. Fakat bu durum kimi zaman Yemâme'nin yerleşikleri ile ödeme yapmak istemeyen bedeviler arasında bazı düşmanlıklara neden olmuştur. Bedevilerin irtidad ve isyan olayları sürecinde Müseylime'ye karşı Müslüman birliklerinin yanında olmalarının arka planında bu gerekçenin olduğu düşünülmektedir.¹²⁶

120 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 50.

121 Suyunun çoğalması için tükürüğünü bıraktığı kuyunun tamamen kurduğu ya da içilemeyecek derecede acılaştığı, abdest suyundan artan suyu hurma ağacının döktüğünde köklerin kurduğu, şifa niyetiyle okuması için yanına getirdikleri çocukların başına elini sürünce bazı çocukların saçlarının döküldüğü, kimisinin dillerinin tutulduğu, göz ağrısıyla yanına getirilen adamın duadan sonra gözlerinin kör olduğu şeklinde rivayetler bulunmaktadır. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 326.

122 Müseylime'nin ölümünden sonra felaketle sonuçlanan olayların normale döndüğü şeklinde rivayetler de vardır. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, 2: 362.

123 Hevze b. Alî'nin döneminde Hacr valiliği yapmış, onun ölümünün ardından 8/629-30 yılında Yemâme hakimliğine geçmiştir. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 215; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

124 Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 116-117; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 215; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

125 Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 116-117; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 158.

126 Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 53-54.

6. Yemâme Savaşı ve İslâm'a İntibak Sürecine Tesiri

Müseylime taraftarlarının desteğini almasının ardından Hacr şehrini işgal edince Sümâme b. Üsâl durumu Hz. Peygamber'e haber vererek beraberindeki Müslümanlarla orayı terk etmiştir. Hz. Peygamber, Benî Sehm'den Furât b. Hayyân'ı el-İclî'yi¹²⁷ Müseylime'nin üzerine gönderdikten kısa bir zaman sonra vefat etmiştir¹²⁸ Bu süre zarfında Sümâme b. Üsâl, kabilesindeki Müslümanların ve Temimlerin desteğiyle Müseylime'ye karşı koymaya çalışmış fakat baskı giderek artınca Hz. Ebû Bekir'den yardım istemek durumunda kalmıştır.¹²⁹ Nitekim Halife isyan çıkaran kabileleri yeniden Medine otoritesi altına almak için ordularını göndermede karar kılmış, bu minvalde bölgeye göndereceği komutanlarını tayin etmiştir.¹³⁰ Taberî'deki Seyf rivayetine göre Halife, Müseylime'ye karşı yola çıkması için önce İkrime b. Ebû Cehil'i (ö. 13/634), ardından da Şürahbîl b. Hasene'yi (ö. 18/639) görevlendirmiştir. Fakat İkrime acele ederek Şürahbîl'in gelmesini beklemeden Müseylime'nin birlikleriyle çarpışmaya başlamış ve yenilgiye uğramıştır.¹³¹ Hz. Ebû Bekir durumu haber alınca bir mektupla İkrime'yi azarlamış; Huzeyfe b. Mihsan ile Arfece b. Herseme'ye yardım için Umân'a gitmesini, bölgede sükûnetin sağlanınca Mehre'ye, ardından da Yemen'e geçmesini söylemiştir.¹³² Kendisine yeni bir emir gelene kadar Yemâme'ye yakın bir yerde durması emredilen Şürahbîl de¹³³ benzer şekilde aceleci davranarak Müseylime karşısında yenik düşmüştür.¹³⁴ Başka bir rivayete göre İkrime ve Şürahbîl komutanlığında Yemâme'ye gönderilen askerler, bir araya geldikten sonra Benî Hanîfe'nin yaklaşık 40 bin kişilik ordusu karşısında yenilgiye uğramışlardır.¹³⁵ Öte yandan mevcut diğer kaynaklarda Hâlid b. Velîd'in (ö. 21/642) Yemâme'ye gelişinden önce Benî Hanîfe ile yapılan herhangi bir savaştan, dolayısıyla İkrime veya Şürahbîl'den söz edilmemektedir.¹³⁶ Bu

127 Rebîa kabilesinden İslâm'ı kabul eden dört kişiden biridir. Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise önderliğinde gönderdiği bir seriyyede Kureys'in kılavuzluğunu yapan Furât b. Hayyân Müslümanlar tarafından yakalanmıştır. Hz. Peygamber'in huzuruna getirilen Furât'ı öldürmemiştir. Daha sonra Furât İslâm'ı kabul ettiğini söylemiştir. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 987.

128 Asri Çubukcu, "Sümâme b. Üsâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 28 (İstanbul: TDV Yay., 2010) 131-32.

129 Bilge, "Yemâme", 399-400; Fayda, *Hulefa-yı Raşidin Devri Dört Halife Dönemi*, 134.

130 İkrime b. Ebû Cehil ile ona destek olması için görevlendirdiği Şürahbîl b. Hasene'yi Yemâme'deki Müseylime üzerine göndermesinin haricinde; Hâlid b. Velîd'i Tuleyha b. Huveylid ve Mâlik b. Nüveyre üzerine, Muhacir b. Umeyye'yi Yemen'deki Esved el-Ansî üzerine Alâ b. el-Hadramî'yi (ö. 21/642) Bahreyn'deki Bekr kabilesi üzerine, Amr b. el-Âs'ı Kudâa, Vedîa ve Hâris kabilelerinin üzerine, Huzeyfe b. Mihsan'ı Debâ ahalisi üzerine, Hâlid b. Saîd b. Âs'ı Hamkatân üzerine, Arcefe b. Herseme'yi Huzeyfe'nin ordularıyla Mehre'de birleşerek Umân üzerine, Süveyd b. Mukarrin'i Yemen'in Tihâme bölgesi üzerine görevlendirmiştir. Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 250-251; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 343-382; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 39-40. Ayrıca bk. Adem Apak, *İslâm Siyaset Geleceğinde Amr b. el-Âs* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 75; Üçok, *İslâm'dan Dönemler ve Yalancı Peygamberler*, 24; Donner, *The Early Islamic Conquests*, 86.

131 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 281.

132 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 360; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 55.

133 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 281; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 360; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 330.

134 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 360-361.

135 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 361; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 323. Bk. Fayda, *Hulefa-yı Raşidin Devri*, 134.

136 Elias S. Shoufani, *Al-Riddah and the Muslim Conquest of Arabia*.

sebeple her iki komutanın da Hz. Ebû Bekir'in emrine aceleci davranarak başarısızlığa uğraması şeklindeki Seyf rivayeti, Müseylime'nin birliklerini güçlü gösterme, aynı zamanda da Hâlid b. Velîd'in komutanlığını öne çıkarma amaçlı olabilir.¹³⁷

Yemâme'deki sükûnetin bir an önce sağlanmasını isteyen Hz. Ebû Bekir, diğer yalancı peygamberler Tuleyha b. Huveylid ile Secâh'ı mağlubiyete uğratan Bütah'taki Hâlid b. Velîd'e,¹³⁸ Müseylime'ye karşı mücadele etmek üzere Yemâme'ye gitmesini emreden bir mektup yazmıştır.¹³⁹ Mektupta onları İslâm'a davet etmesini, teklifi olumlu karşılayanların doğru söylemelerinden emin olması durumunda ise kabul etmesini bildirmiştir. Şayet kılıç kullanılması gerekecekse de bu kimselerle Allah'ın ve onun peygamberinin adına savaşılmasını emretmiştir. Halife ayrıca Selîm b. Amr'ı, Hâlid b. Velîd'in birliklerine destek sağlama için görevlendirmiştir.¹⁴⁰

Hâlid b. Velîd, Yemâme'ye doğru yola koyularak "el-İrz" denilen vadiye gelmiş, savaştan önceki gece Ma'n b. Adî el-Aclânî (ö. 12/633) kumandasında ve Furât b. Hayyân el-İclî kılavuzluğunda bir öncü birliği cepheye göndermiştir.¹⁴¹ Bu kuvvetler, Benî Âmir ile Benî Temîm kabilelerinden intikam almak için yola çıkan, başlarında ise Müccâa b. Mürâre'nin (ö. 41/661) bulunduğu 40 ya da 60 civarındaki süvariye esir alarak Hâlid b. Velîd'in huzuruna getirmişlerdir.¹⁴² Hâlid b. Velîd getirilen esirlere irtidad olayları hakkındaki düşüncelerini sormuş; onlar da bir peygamberin kendi kabilelerinden, bir peygamberin de onlardan olmasını istediklerini dile getirmişlerdir. Amaçlarının Müslümanlara sığınmak olmadığını gören Hâlid, onların öldürülmeleri talimatını vermiştir.¹⁴³ Esirler arasında bulunan Sâriye b. Âmir, Benî Hânife'nin itibarlı kimselerinden ve savaş stratejileri hususunda bilgililerinden olan Müccâa'yı öldürmemelerini, ileride bunun Müslümanlara fayda sağlayabileceğini söylemiştir.¹⁴⁴ Bunun üzerine Hâlid, onun dışındaki tüm esirleri öldürtmüş; Müccâa'yı da zincire bağlatıp hanımı Ümmü Temîm'in muhafazasına bırakmıştır.¹⁴⁵

137 Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi: Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 94.

138 H.11/632 senesinde Hâlid b. Velîd, (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2: 360) Tuleyha b. Huveylid'i yenilgiye uğratmış; Uveyne b. Hısn'ı da esir olarak ele geçirmiştir. Daha sonra Benî Temîm'e mensup Mâlik b. Nüveyre'yi öldürüp onun eşiyile evlenmesinin ardından, Yemâme'ye doğru yola koyulmuştur. Nüveyrî, *Nihaytü'l-Ereb*, 19: 51-52; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, 105.

139 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 120; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2: 323. Bk. Bilge, "Yemâme", 399-400; Grohmann, "Yemâme", *IA*, 370.

Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 112-113; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 122; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2: 361; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2: 323; Nüveyrî, *Nihaytü'l-Ereb fi-Fununü'l Edeb*, 19: 55.

140 Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 281; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2: 361. Bk. Buhl, "Müseylime", *IA*, 8: 820-821; Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi*, 93.

141 Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 118; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 549. Bk. Fayda, *Hâlid b. Velîd*, 274.

142 Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 287-88; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/362; Nüveyrî, *Nihaytü'l-Ereb fi-Fununü'l Edeb*, 19: 55; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 323. Vâkıdî (ö. 207/823), bu sayıyı 30 olarak verirken (Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 118), İbn Sa'd'ta 23 (İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 549), Halife b. Hayyât'ta ise 20 olarak zikredilmektedir. Halife b. Hayyât, *Târihu Halife b. Hayyât*, 10.

143 Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 119; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 549; Halife b. Hayyât, *Târihu Halife b. Hayyât*, 107.

144 Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 120; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 549.

145 İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 549; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 120; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 287-88; İbn-i Kudâme,

Şürahbîl b. Hasene'nin birliklerine katılmasının ardından savaş hazırlıklarına başlayan Hâlid b. Velîd büyük sancağı Zeyd b. Hattâb'a (ö. 12/633),¹⁴⁶ ensarın sancağını Sâbit b. Kays'a (ö. 12/633), Muhâcirlerin sancağını ilk Abdullah b. Hafs b. Gânim'e, daha sonra Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'e ya da Ebû Huzeyfe b. Utbe'ye vermiştir.¹⁴⁷ Taksimatın akabinde ordu Yemâme'deki Akrebâ mevkiine doğru yola koyulmuştur.¹⁴⁸ Hâlid b. Velîd'in ordusuyla birlikte yola çıktığını haber alan Müseylime ise birliklerini Yemâme ve Rif taraflarındaki Akrebâ denilen mevkîde konuşlandırmış,¹⁴⁹ Muhkem b. Tufeyl ve Reccâl b. Unfüve'yi ordunun başına komutan tayin etmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca Müseylime savaş başlamadan önce ordusunu cesaretlendirici bir konuşma yapmış, yenilecek olurlarsa kadınlarının esir alınıp onlara sorulmadan nikâhlanılacağını; bu yüzden şereflerini ve kadınlarını korumak için korkmadan çarpışmalarını söylemiştir.¹⁵¹

Hâlid b. Velîd, savaşın başlarında ordusunun bozguna uğrama ihtimalini görünce ensarı, muhaciri ve bedevileri¹⁵² birbirinden ayırmaya karar vermiş; muhacir ve ensarı ön tarafa, bedevileri ise ordunun arka kısmına göndermiştir. Böylece herkesin kendi bayraklarının altında savaşmasını ve saldırının hangi taraftan geleceğini anlayabilmelerini sağlamıştır.¹⁵³ Uygulanan taktiğin başarıyla sonuç vermesi neticesinde Müslümanlar toparlanabilmişler ve düşmana saldırmışlardır.¹⁵⁴ Savaşın lehlerinde sonuçlanması için tek seçeneğin Müseylime'nin öldürülmesi olacağını anlayan Hâlid b. Velîd beraberindekilerle mürtetlere karşı hücumla geçmiştir.¹⁵⁵ Müseylime'nin gâflet anını yakalayan Hâlid, üstüne atılarak onu saftan çıkmak zorunda bırakmıştır.¹⁵⁶ Müslümanların hücum atağına geçtiğini gören mürtetler de geri çekilmek durumunda kalmışlardır.¹⁵⁷ Canını kurtarmak isteyen

Muğni, 282; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 324; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 56; Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidin Dönemi Tarihi; Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 94.

146 Ayrıca Vâkîdî, ordunun sağ ve sol tarafına Bera b. Mâlik ile Enes b. Mâlik'in tayin edildiğini rivayet eder. Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 122; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 363.

147 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 361, 363; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 324.

148 Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 122.

149 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 121; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 362; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2: 323; Mes'ûdî, *Kitâbü'l-Tenbîh ve'l-İşrâf*, 105; Bilge, "Yemâme", 399-400; Grohmann, "Yemâme", *IA*, 370; Buhl, "Müseylime", *IA*, 820-821.

150 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 287-88; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2: 323.

151 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 288; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2: 324.

152 İsyanın bastırıldığı bölgelerden Medine'ye gelen heyetler Hz. Ebû Bekir'e biat etmişlerdir. Halife onların eman taleplerine Hâlid b. Velîd'in ordusuna katılmaları ve Yemâme'deki isyanın bastırılması için savaşmaları şartlarını koşturmuştur. Yeni Müslüman olan bu bedeviler, ordu içerisindeki askeri disipline uymada güçlük çekmişler; savaşta Müslümanların geri çekilmelerine sebep olmuşlardır. Fayda, *Hâlid b. Velîd*, 280.

153 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 363; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 325.

154 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 324.

155 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 122; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 293; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 364; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 324.

156 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 293; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 364; Hâlid b. Velîd'in Müseylime'nin yanına yaklaşarak ona doğru yola dönmesini söylediği ama şeytanın Müseylime'ye engel olması nedeniyle bunu kabul etmediği rivayet edilir. Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 57; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 324.

157 Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 134; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 122; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 364.

Müseylime yanındaki askerleriyle birlikte yüksek duvarlarla çevrili Hadîkatü'r-Rahmân¹⁵⁸ denilen bir bahçeye sığınmıştır.¹⁵⁹ Berâ b. Mâlik (ö. 20/641)¹⁶⁰ bahçenin içine atlayarak kapıyı içerden açmayı başarmış,¹⁶¹ böylece Müseylime öldürülünceye kadar bahçede şiddetli bir çarpışma yaşanmıştır.¹⁶² Müseylime'yi öldürenin kim olduğuna dair kaynaklarda farklı isimler zikredilmektedir.¹⁶³ Bunlar arasında genel kabul göreni Müseylime'nin Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi b. Harb'in mızrağı ile yere düşürdüğü, sonra da ensardan Ebû Dücâne'nin kılıç darbesiyle öldürüldüğü rivayettir.¹⁶⁴ Müseylime'nin öldürüldüğünün duyulmasıyla Benî Hanîfelilerin uğradıkları bozgun kesinleşmiştir.¹⁶⁵ Kaynaklarda Müseylime'nin 12/633 yılda öldürüldüğünde 150 yaşında olduğu bilgisi yer almakla birlikte,¹⁶⁶ o yaştaki bir kimsenin savaş meydanında böyle mücadele edebiliyor olması pek makul görünmemektedir. Müseylime'nin öldürülmesinin ardından Abdurrahman b. Ebû Bekir (ö. 53/673) ile Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) kaleye sığınan mürtetlerin üzerine gidilmesini teklif etmişler fakat Hâlid b. Velîd süvarilerine kaleye gitmeden önce savaş meydanındaki mal ve esirleri toplamalarını emretmiştir.¹⁶⁷

Savaş boyunca Ümmü Temîm'in çadırında esir olarak tutulan Müccâa b. Mürâre, savaşın bitiminde Müslüman askerlerinin yorgun düşmelerini fırsat bilerek yenilgiye uğrattıkları savaşçıların öncü birlikler olduğunu, kalede henüz savaşa hiç çıkmamış pek çok Yemâmeli olduğunu söylemiştir. Savaşla daha fazla yorulmamaları adına da kavminin yanına giderek anlaşma teklifinde bulunmayı önermiştir.¹⁶⁸ Zafer kazanmış durumdayken ordusunu mağlup duruma düşürmek istemeyen Hâlid b. Velîd, anlaşma teklifine sıcak yaklaşmıştır. Müccâa'yı kaleye göndererek esirlerin, hayvanların, altın ve gümüş zırhların yarısının

158 Bu bahçe savaşın sonunda Müseylime ve beraberindekilere mezar olduğu için ölüm bahçesi anlamına gelen "Hadîkatü'l-Mevt" olarak anılmıştır. Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 133; Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 7: 33.

159 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 132; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 294; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 57.

160 Vâkıdî, bahçeye giren kimsenin Berâ b. Mâlik değil, Ebû Dücâne el-Ensârî ya da Abbâd b. Bişr olduğunu söylemektedir. Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 133-134.

161 Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 109; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 290; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 57; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 325.

162 Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 109; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 290; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5: 442.

163 Müseylime'yi öldürenin kim olduğu hususunda çeşitli rivayetler vardır. Âmir b. Lüeyy kabilesine göre onu Hıdaş b. Beşir b. El-Asam öldürmüştür. Ensardan bazı kişilere göre de Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'dir. Ebû Dücâne Simak b. Hareşe (ö. 12/633) ya da Abdullah b. Zeyd b. Âsım'ın (ö. 63/683) öldürdüğünü söyleyenler de bulunmaktadır. Vahşi b. Harb el-Habeşi ise onu kendisinin öldürdüğünü iddia eder. Hatta onu Muaviye b. Ebî Süfyan'ın öldürdüğünü söyleyenler bile vardır. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 121.

164 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 136; Ya'kübî, *Târîh*, 2: 16; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 94, 288, 290; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 121; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 364; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 325. Vâkıdî'deki rivayette onu öldüren kişi Benî Neccâr'dan Abdullah b. Zeyd b. Asım b. Leysî el-Ensârî'dir. Müseylime'nin onun kardeşi Habîb b. Zeyd'i öldürdüğü rivayet edilir. Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 136.

165 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 365.

166 Ya'kübî, *Târîh*, 2: 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 50.

167 Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 58.

168 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 138; Ya'kübî, *Târîh*, 2: 16; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 296; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 123.

Müslümanlara bırakılması suretiyle anlaşmaya varabileceğini, fakat üç günlük süre içerisinde teklifini kabul etmezlerse öldürülmelerinden başka bir seçeneği kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Öncesinde kalede sadece kadınların, çocukların ve yaşlıların kaldığını bilen Müccâa onlara saçları dağınık ve zırhlarını giymiş şekilde kalenin tepesine çıkmalarını, Hâlid'in yanlarından geri dönünceye kadar bu şekilde kalmalarını tembihlemiştir. Daha sonra Hâlid'in yanına giderek kavminin anlaşmayı kabul etmediklerini söylemiştir. Hâlid, kalenin tepesinde zırhlarını giymiş kalabalığı görünce teklifin şartlarını esirlerin dörtte biri; hayvanların, altın ve gümüş zırhların yarısı şeklinde değiştirmiştir.¹⁶⁹ Ancak anlaşma sağlanıp kalenin kapıları açılınca içeride yalnızca kadın ve çocukların olduğunu görünce, Müccâa tarafından kandırıldığını anlamıştır.¹⁷⁰ Bunun üzerine Müccâa, kendisini ve kavmini korumak için bunu yapmaya mecbur kaldığını söylemiştir.¹⁷¹ Savaşın bitiminde Hâlid b. Velîd aracılığıyla Hz. Ebû Bekir'in huzuruna çıkarılan Müccâa, İslâmiyet'i kabul ettiğini söylemiştir. Halife bunun üzerine Müccâa'yı affetmiş, beraberindeki heyetle birlikte onları memleketleri Yemâme'ye geri göndermiştir.¹⁷²

Başlangıçta Müslümanların aleyhinde seyreden mücadele Hâlid b. Velîd'in savaş stratejisi sayesinde mürtetlerin yenilgiye uğratılmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁷³ Aslında savaşın öncesinde Benî Hanîfe'nin mağlubiyetini kolaylaştıran Sâsânîler'in bölgedeki emirlerine verdikleri desteğin azalması, Yemâme'nin önceki hükümdarı Hevze b. Alî'nin ölümünün ordu içinde bölünmeyi tetiklemesi ve bunlardan bir grubun İslâm ordusuna dahil olması gibi etkenler, sonucu belirlemede önemli olmuştur.¹⁷⁴ Nihayetinde her iki tarafın da büyük kayıplar verdiği Yemâme/Akrabâ Savaşı'nda Müseylime ile birlikte Medine hakimiyetine karşı artık direnişi kırılmış olan Benî Hanîfe kabilesinden pek çok kimse öldürülmüştür.¹⁷⁵ İslâm ordusunun kayıpları ile ilgili kaynaklarda 450, 500, 600, 700, 1200, 1700 ve 2200 şeklinde birbirinden farklı sayılar zikredilmektedir.¹⁷⁶ Taberî'deki Seyf rivayetinde ise savaş

169 Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 139; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 295-297, 260; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 123; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 58.

170 Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 140; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 123; Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 297-260.

171 Ya'kübi, *Târih*, 2: 16; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, 2: 365; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 58.

172 İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 550. Taberî'deki Seyf rivayetinde Hz. Ebû Bekir, Seleme b. Selâme vasıtasıyla Hâlid b. Velîd'e gönderdiği mektupta; galibiyet elde etmeleri durumunda ergenliğe erişmiş herkesin öldürülmesini emretmiştir. Fakat Hâlid b. Velîd mektuptan önce anlaşmayı yaptığı için bu kararı uygulayamamıştır. Halife b. Hayyât, *Târihu Halîfe b. Hayyât*, 110; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, 2: 365. Mektubun savaştan önce değil de sonra gelmesi, Halife'nin diğer irtidad olaylarında böyle bir uygulamasının olmaması gibi argümanlar rivayetin doğruluğu hususunda soru işareti oluşturmaktadır. Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidin Dönemi Tarihi*, 106-7.

173 Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 122.

174 Elias Shoufany, "Hz.Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", 284.

175 Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 122. Buhl, "Müseylime", *İA.*, 8/ 820-821. İbnü'l-Esîr'de bu rakam 40 bin şeklinde verilmektedir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, 2: 361, 365; Shoufany, "Hz.Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", 283. Benî Hânîfe'den 7 bin kişi bahçede, yine yaklaşık bu kadar bir kısmı takip edilerek öldürülmüştür. Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 57.

176 Muhacir ile ensardan toplam 360 kişi öldürülmüştür. Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 126; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, 19: 57. Taberî'deki rivayete göre de ölenlerin sayısı 600 civarındadır. Taberî, *Târihu'l-Ümem*, 3: 297-99. Mes'ûdî bu sayınının 1200 olduğunu söyler. Mes'ûdî, *Kitâbü'l-Tenbih ve'l-İşrâf*, 105.

meydanında ölenlerin sayısı toplam 10 bin ya da 21 bin civarı olarak verilmektedir.¹⁷⁷ Bununla birlikte verilen rakamlarda abartılar olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca savaşta muhacir ve ensarın ileri gelenlerinden pek çok sahabe¹⁷⁸ ve Kur'ân hafızı şehit düşmüştür.¹⁷⁹

Akrabâ Savaşı'nın ardından Yemâme halkının halifenin otoritesini kabul edip Müslüman olmasıyla birlikte¹⁸⁰ onlardan zekât vergisi alınmıştır. Hâlid b. Velîd ganimetin beşte birini ayırarak Medine'ye göndermiş, beşte ikisi de Yemâme ehlinde 100 kişiye verdikten sonra kalanını Müslümanlar arasında paylaşmıştır.¹⁸¹ Esirlerden bir kısmını serbest bırakmış, bir kısmını da Medine'ye göndermiştir.¹⁸² Daha sonra Hâlid b. Velîd, halifenin Alâ b. Hadrâmî'ye (ö. 21/642) yardım etmesini emrettiği mektubu kendisine ulaşınca, yerine ve Semure b. Amr el-Anberî'yi vekil bırakarak Bahreyn'e doğru yola koyulmuştur.¹⁸³

Yemâme Savaşı'nın bir diğer sonucu ise Yemâme'nin demografik yapısında bazı değişiklikler ortaya çıkarması olmuştur. Nitekim Benî Hanîfe kabilesinden pek çok kişinin öldürülmesi, esir edilenlerin bir kısmının da yeteneklerine göre köle statüsünde Arap yarımadasının farklı bölgelerinde çalıştırılması Yemâme'deki nüfusun azalmasına neden olmuştur. Toprakların boşalmasını fırsat bilen Temîm kabilesinden bazı kimseler ise boş kalan bölgelere yerleşmişler ya da savaş ganimeti sayılan arazilerden satın almışlardır. Daha öncesinde zengin, refah seviyesi yüksek ve çok sayıda insanın yaşam sürdüğü bir bölge olan Yemâme'nin demografisi büyük oranda değişmiş ve ekonomisi bu savaştan büyük zarar görmüştür.¹⁸⁴ Bununla birlikte Müseylime'den sonra Yemâme şehri, Hz. Peygamber'in sünnetlerini yayma ve İslâm'ı öğretme merkezi olarak Arap Yarımadası'nın diğer şehirleriyle benzer rolü almıştır.¹⁸⁵ 12/633 yılında Yemâme bölgesindeki sükûneti ve kontrolü sağlayan Hz.

177 Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 294; İbn Kesîr'de bu sayı 10 bin ya da 20 bin şeklinde verilmektedir. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 325.

178 Sâbit b. Kays, savaş sırasında Yemâmelileri kastederek; "Allah'ım ben bunların yaptıklarından uzak olduğumu sana bildiriyorum" demiş; öbür taraftan Müslümanları kastederek, "Bunların yaptıklarından ötürü sana özür beyan ediyorum" dedikten sonra şehid düşünceye kadar savaşmıştır. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 363. Sâbit b. Kays gibi Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattâb, Enes b. Mâlik'in kardeşi Berâ b. Mâlik, Sâlim ve Ebû Huzeyfe şehid oluncaya kadar savaşmaya devam etmişlerdir. Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 290, 295; Nüveyrî, *Nihayeti'l-Ereb*, 19: 57; Mes'ûdî, *Kitâbü'l-Tenbih ve'l-İşrâf*, 105. Yemâme şehidleri için bk. Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 121, 123; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 366.

179 Buhl, "Müseylime", *İA.*, 8: 820-821. Bu durum ilerleyen dönemlerde Kur'ân'ın kaybolabilme kaygısını doğurduğu için Hz. Ebû Bekir ayetlerin toplatılıp yazılmasını emredecektir. Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 140; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, 2: 366.

180 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 325; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemû'l-büldân*, 5: 442; Mes'ûdî, *Kitâbü'l-Tenbih ve'l-İşrâf*, 105; Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 134.

181 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 142.

182 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 325.

183 Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 123.

184 Askar, *al-Yamama in the Early Islamic Era*, 35.

185 Al Makin, *Representing the Enemy: Musaylima in Muslim Literature*, 137.

Ebû Bekir'in¹⁸⁶ başından beri isyancılarla mücadele edilmesi konusundaki kararlılığında ne kadar haklı olduğu bu zaferle birlikte daha net anlaşılmıştır.¹⁸⁷

Sonuç

Yemâmelilerin İslâmiyetle ilk irtibatları kabilelerini temsilen Medine'ye giden heyetlerinin Hz. Peygamberle görüşmesi ve neticesinde yeni dini kabul etmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Fakat bu heyetin Müslüman olması, kabilelerinin tümü tarafından İslâm'ın kabul gördüğü anlamına gelmemektedir. Bunun en somut ispatı bahsi geçen heyetle birlikte Medine'ye geldiği söylenen Müseylime b. Habîb'in Resûlullah'ın hastalanması haberinin hemen ardından kendini peygamberliğe ortak ilan etmesi ve toplumundan önemli bir karşılık almasıdır. Benî Hanîfeliler ile Yemâme bölgesinde yaşayan diğer Arap kabileleri, dışardan bir peygambere tâbi olmaksızın kendi bölgelerinden ve kabilelerinden olan Müseylime'ye destek vermenin kendileri için daha faydalı olacağını düşünmüşlerdir.

Müseylime'nin ayaklanmasının görünür kısmında peygamberliğe ortak olma gibi dinî bir gerekçe var idiyse de esas neden onun otoriteyi ve liderliği ele geçirme isteği olup bu yönüyle isyanı siyasi bir nitelik taşımaktadır. Mezkûr iddiayla öne çıkmadan önce de Benî Hanîfe içerisinde saygınlığı olan Müseylime, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmeyip kendisinin o makama ortak kılındığını söyleyerek etrafındakilerin desteğini kolayca alabilmiştir. Bu yönüyle peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan diğer kişilerden ayrılmaktadır. Yemâme'nin çalkantılı sürecinde kendisine destek veren Müslümanlarla birlikte Müseylime'ye karşı durmaya çalışan Sümâme b. Üsal ise kabilenin büyük çoğunluğu Müseylime'yi desteklediği için başarılı olamamış; bunun üzerine orduların gönderilmesi için Hz. Ebû Bekir'den yardım istemiştir.

Hâlid b. Velîd önderliğindeki İslâm ordusu, Arap yarımadasında gördükleri en şiddetli çarpışmalardan biri olan pek çok Müslümanın da şehit düştüğü Akrabâ Savaşı'nda Müseylime'nin birliklerini yenilgiye uğratmışlardır. Yemâme'de geleneksel kabile modeli doğrultusunda bağımsız bir yönetim kurmayı amaçlayan, peygamberlik iddiası ile kabile dayanışmasını birleştirerek Hz. Peygamber'e meydan okumaya kalkışan bu girişim böylece başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Medine hakimiyetine karşı direnişleri kırılan Benî Hanîfeliler artık Medine otoritesini tanımışlar, devamındaki süreçte de İslâm dinine intibaklarını sağlamaya başlamışlardır. Bunların yanı sıra irtidat ve isyan hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönemde halifelik yapan Hz. Ebû Bekir, İslâm'ın diğer yükümlülükleri yerine getirip sadece zekât vazifesinden kurtulmak isteyenlere karşı bile devletin bekasını sağlama

186 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 116, 123; Ya'kûbî, *Târîh*, 2: 16; Taberî, *Târîhu'l-Ümem*, 3: 313.

187 Hz. Ömer; "Allah mürteklere karşı kararlı tutumuyla Ebû Bekir'in ferasetini arttırmıştır" derken Hz. Âişe; "Babamın karşılaştığı zorluklar sağlam dağlara yüklenseydi, onlar paramparça olurdu. Yemin olsun babam, insanların ihtilafa düştüğü her konuyu, dindeki önemine göre en acil şekilde çözmeye çalıştı" diyerek bu hususlara vurgu yapmışlardır. Ebû'l-Kâsım Alf b. el-Hasen İbn Asâkir (ö. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Muhibbuddin Ebû Saïd Ömer b. Garame el-Amravî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 30: 315; el-Kelâî, *el-İktifâ*, 2: 8.

adına son derece kararlı ve istikrarlı bir tavır sergilemiştir. Onun irtidat ve isyan hareketlerine karşı bu denli kararlı bir müdahale örneği sergilemesi, İslâm'ı yıkmaya ve parçalamaya yönelik mezkûr girişimlerin İslâm toplumunun birliğine ve gücüne vereceği büyük zararları da önlemiştir.

Kaynakça

- Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. 12. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Al Makin. *Representing the Enemy: Musaylima in Muslim Literature*. Peter Lang, 2008.
- Arı, Ümmühan. “Hz. Peygamber Dönemi ve Ridde Hâdiselerinde Benî Hanîfe ve Müseylime”. *Akademik Siyer Dergisi*, sy 8 (2023): 87-106.
- . “İlk Dönem İslam Tarihinde Yemâme”. Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Askar, Abdullah. *al-Yamama in the Early Islamic Era*. 1. bs. Riyad: Ithaca Press, 2002.
- Apak, Adem. *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*. İstanbul: Düşünce Kitapevi, 2004.
- . *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-Hz.Ebu Bekir*. 6. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Bağdâdî, Ebû'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948). *Kitâbü'l-Harâc*. thk. Muhammed Hüseyin Zebidî. Irak: Dâru'r Reşîd, 1981.
- Balcı, İsrâfil. *İdarî ve Siyasî Yönden Hz. Ebû Bekir Dönemi*. Samsun: Din ve Bilim Kitapları Yay., 2007.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Fütûhu'l-Buldân*. Beyrut: Müessesetü'l-Maârif, 1987.
- Bekrî, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd (ö. 487/1094). *Mu'cemu Mâ ista'cem min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdî*. 4 cilt. Kâhire: Âlimu'l-Kütüb, 1364.
- Bekrî, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. thk. Adrian Van Leeuwen-Andre Ferre. Tunus: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1992.
- Buhl, Fr. “Müseylime”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, c. 8, 1979.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *İslâm'da Siyasal Akıl*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi Yay., 1997.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*. 10 cilt. Bağdat: Câmîatü Bağdad, 1993.
- Çubukcu, Asrı. “Sümâme b. Üsâl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38: 131-132. İstanbul: TDV Yay. 2010.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.
- Donner, Fred McGraw. *The Early Islamic Conquests*. New Jersey: Princeton University Press, 1981.
- Dûrî, Abdülazîz. *İlk Dönem İslâm Tarihi*. İstanbul: Endülüs Yay., 1991.
- Ebû'l-Fidâ', İsmâil b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî (ö. 732/1331). *Takvîmü'l-Buldân*. nşr. Baron Mac Guckin De Slane-M. Reinand. Beyrût: Dâru Sâdir, 1850.
- Fayda, Mustafâ. *Hulefa-yı Raşidin Devri Dört Halife Dönemi*. 1. bs. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2014.
- Grohmann, Adolf. “Yemâme”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, c. 13, 1986.
- Halîfe b. Hayyât. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziyâ Umerî. Riyad: Dâru't-Taybe, 1985. 2006.
- Hemdânî, Ebû Muhammed Lisânü'l-Yemen Hassan b. Ahmed b.Ya'kub. *Sıfatu Cezîreti'l-Arab*. thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî. 1.bs. San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1990.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemalüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071). *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1992.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen (ö. 571/1176). *Târîhu Medîneti Dımaşk*. thk. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garame el-Amravî. 70 cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen (ö. 321/933). *el-İştikak*. 1. bs. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1991.
- İbn Habîb, Ebu Ca'fer Muhammed (245/860). *Kitabü'l-Muhabber*. Beyrût: Dâru'l-İfâki'l-Cedîde, t.y.

- İbn Havkal, Ebû'l Kâsım Muhammed (ö. 367/977). *Kitâbü Sûreti'l-Arz*. Beyrût: Dâru'l-Mektebetü'l-Hayat, 1992.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyeri (ö. 218/833). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütüb'il-Arabi, 1990.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi'l-İbâd*. 2. bs. 3 cilt. Mısır, 1972.
- İbn Kesîr, İmamüddin Ebû'l-Fidâ (774/1373). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Meârif, 1990.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed (ö. 620/1223). *el-Muğni*. thk. Ebu Muhammed el-Hüseyn ez-Zebidî. Irak: Dâru'r-Reşîd, t.y.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. 4. bs. Kahire: Dâru'l-Meârif, t.y.
- İbn Sa'd, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (230/845). *et-Tabakâtü'l-Kübra*, 8 cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 1968.
- İbn Seyyidünnâs. *Uyûnü'l-eser fî fûnûni'l-megâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer*. 2 cilt, Medine-Dımaşk: Mektebetü Dâri'l-Turâs ve Dâru İbn Kesîr, t.y.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. *Üsdü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahâbe*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İmamüddin Ebû'l-Fidâ İbn İsfahânî, Hamza b. el-Hasen. *Târihu Sinî Mülûki'l-Arz ve'l-Enbiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-Hayat, 1961.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. İstanbul: Çıra Yay., 2012.
- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 682/1283). *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*. nşr. Ferdinand Wüstenfeld. Göttingen, 1848.
- Kelâi, Ebî'r-Rebi Süleyman b. Musa b. Sâlim el-Himiri el-Endelüsî (ö. 634/1237). *el-İktifâ fî Megâzi Rasûlillah ve's-Selaseti'l-Hulefâ*. 2 cilt. Beyrût: A'limu'l-Kütüb, 1997.
- Kelpetin, Mahmut. *Hulefâ-yi Râsîdîn Dönemi Tarihi: Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*. 1. bs. İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.
- . “Hz. Ebu Bekir'in Zekat Vermek İstemeyenler ve Yalancı Peygamberlerle Mücadelesi”, 99-110. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019.
- Kurt, Ali Osman. “Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da İrtidat”. Yüksek Lisans, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 16 cilt. Beyrût: Müessesetü'l-Risâle, 2006.
- Lewis, Bernard. *Tarihte Araplar*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Anka Yayınları, 2000.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali. *Kitâbü'l-Tenbîh ve'l-İşrâf*. ed. M.J.De Goeje. Leiden: E.J.Brill, 1967.
- Muhammed Hamîdullah. *el-Vesâiku's Siyâsiyye li'l-ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râside*. 5. bs. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1985.
- Mustafa Bilge. “Yemâme”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43:399-400. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Nâsır, Sâlih b. Süleyman. *Vilâyetü'l Yemâme: Dirâse fî'l-hayâti'l-iktisâdiyye ve'l-ictimâiyye hattâ nihâyeti'l-karni's-sâlihi'l-hicrî*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Abdülaziz el-A'mme, 1992.
- Nüveyrî, Şihabüddin Ahmed b. Abdülvahhab. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Önkâl, Ahmet. “Müseylimetülkezzâb”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32:90-91. İstanbul: TDV Yay.

- Shoufani, Elias S. *Al-Riddah and the Muslim Conquest of Arabia*. University of Toronto Press, 1973.
- Shoufany, Elias. "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar". çev. Ahmet Turan Yüksel, Murat Ak. *İstem*, sy 6 (2005): 281-90.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923). *Câmi'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Beşşâr A. Ma'ruf. 7 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923). *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*. thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim. Beyrût-Lübnan: Dâru's-Süveydân, 1983.
- Üçok, Bahriye. *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1967.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (207/ 823). *Kitâbu'r-Ridde*. Beyrût: Dâru'l-Garbu'l İslâmî, 1990.
- Watt, W. Montgomery. *Hz. Muhammed Medine'de*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: KURAMER, 2016.
- Wilkinson, John C. *İbâdism: Origins and Early Development in Oman*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1229). *Mu'cemu'l-Buldân*. 5 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer. *Târîhu'l-Yakûbî*. thk. Abdülemîr Mehnâ. 2 cilt. Beyrût: eş-Şeriketu'l-Âlemî, 2010.